Кабінет міністрів України

Міністерство освіти і науки України

Підготовка майбутнього вчителя до соціальної адаптаціїї молодших школярів

Дипломна робота
на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня
магістра педагогіки

Науковий керівник –
канд. психол. наук, доцент
ХХХХХ ХХХХХХХХ

Київ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.…….…….…….

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ ІЗ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ……...

1.1. Теоретичні засади підготовки майбутніх вчителів до соціальної адаптації молодших школярів …….……..

1.2 Проаналізувати стан щодо готовності вчителів початкової школи до соціальної адаптації з молодшими школярами ……

1.3. Психолого-педагогічні умови та фактори ефективної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до упішної соціальної адаптації молодших школярів…..…….....

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1…….…….……

РОЗДІЛ ІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ…….....

2.1. Емпіричне дослідження підготовки майбутнього вчителя початкової школи з молодшими школярами .....

2.2. Методичні рекомендації підготовки майбутньго вчителя до соціальної адаптаціїї молодших школярів ……

2.3. Результати експериментального дослідження…....

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2…….…….……

ВИСНОВКИ ……..…….…….

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ …….……..

ДОДАТКИ

ВСТУП

На сьогоднішній день значення навчання в житті кожної людини є надзвичайно важливим. Навчання – це шлях підготовки особистості до життя, до участі у творенні матеріальних та духовних цінностей, необхідних для суспільства та для неї самої. Під час навчальної діяльності відбувається особистісний, фізичний та інтелектуальний розвиток дитини. Саме в цей період відбувається перебудова свідомості дитини, соціальна та психологічна адаптація до умов школи. Вона набуває не лише нові знання з різних галузей науки, але й формується як особистість. В процесі навчання вдосконалюються навички та вміння, розвивається вольова, емоційна та когнітивна сфери, формуються основні цінності, переконання та моральні якості, якими людина буде керуватися протягом всього життя.

У сучасних умовах розвитку педагогічної науки у число найбільш пріоритетних виходить проблема освіти і виховання вчителів нової формації, що зумовлено загальноосвітніми тенденціями до зміни освіти, створення особистісно-орієнтованої педагогіки. В навчальний процес вводяться новітні технології навчання та виховання, які є більш ефективними, ніж ті, що наявні на сьогодні, а також розробляються нові підручники та навчальні програми. Гуманізація освіти, реалізація особистісно-орієнтованого навчання, що спрямовуються на розвиток потенціалу учня, дали поштовх до реформування шкільного навчання. Зокрема, сучасна школа має вийти на новий технологічний етап. Це, в свою чергу, визначає існування великої кількості засобів та методів навчально-виховної роботи. Сучасний вчитель має володіти ними у повному обсязі та вміти застосовувати їх у процесі своєї діяльності.

Соціальна адаптація є актуальною для адаптації учнів, а не підготовки вчителів важливим чинником подальшої зацікавленості дитини в обраній нею справі. Від того, як дитина сприйматиме колектив, вимоги керівника, труднощі, які виникатимуть в оволодінні певною діяльністю, тобто від рівня адаптації, багато в чому залежать самопочуття дитини, рівень професійних досягнень, самореалізація

дитини в навчанні. Взагалі адаптацію до школи можна розглядати як складову частину загальної адаптації дитини в суспільстві. Адже адаптаційні процеси, починаючи з дитинства, займають більшу частину людського суспільного життя.

Актуальність даної роботи полягає в тому, що в умовах постійних змін, які відбуваються в сучасному суспільстві, проблема адаптації особистості виступає на перший план. Хоча питання адаптації не є новим, але за умов швидкого зростання ритму і темпу життя, що спричинює підвищення вимог до людини як члена суспільства, дослідження процесу адаптації набуває актуальності. Ця проблема є суттєвою і для освітніх установ, які вимушені реагувати на зміни, оскільки працюють із дітьми. Освітні процеси мають бути спрямовані на забезпечення гармонійного розвитку дитини, вважати її активним суб'єктом життєдіяльності з певним соціальним досвідом комфортного існування в соціумі. Вивчення психолого-педагогічних особливостей адаптації дітей молодшого шкільного віку дає змогу поглибити знання про структуру, фази, механізми процесу адаптації, отримати нові дані для створення умов, що позитивно впливають на успішність процесу адаптації до шкільного навчання й узагалі сприятимуть адаптації дитини в суспільстві.

У проблематиці, яка стосується адаптації, а саме: сутності; механізмів проходження адаптаційного процесу і взаємодії всіх чинників, ми орієнтуємось на погляди Л.С. Виготського, І. Вайнера, Г. Балла, А.В.Петровського, З. Білоусова, Л. Дзюбко, Р. Немова та інших, які розуміють адаптацію як складний і багатогранний психологічний процес на шляху становлення особистості; як пристосування дитини до існування у школі згідно з її вимогами, нормами, цінностями та власними потребами, мотивами та інтересами.

Разом із цим, внаслідок соціально - економічних та політичних змін, що відбуваються у сучасному суспільстві, особливо гостро постає проблема наявності соціальної дезадаптації у молодших школярів. Зокрема, значну увагу у вирішенні та обґрунтуванні даної проблеми приділяли такі вчені - педагоги та психологи як Ю. Бабанський, М. Данилов, Л. Славіна, В. Цетлін, Ю. Гільбух, Н. Менчинська, С. Лисенкова, С. Логачевська, В. Сухомлинський, С. Кострoміна

тощо. Аналіз психолого-педагогічної літератури з питань соціальної адаптації школярів молодшого шкільного віку дає можливість сформулювати актуальність даної проблеми для сьогодення: першочерговим завданням освіти є всебічний розвиток особистості учня та його соціальної адаптації в умовах навчання, створення умов для більш повної реалізації інтелектуального та духовного потенціалу школяра, своєчасне виявлення учнів, яким потрібна допомога та підтримка у навчанні.

Об'єктом дослідження зміст, форми та методи підготовки майбутніх вчителів початкової школи до особистісно-орієнтованої та навчально-виховної діяльності з учнями молодшого шкільного віку.

Предметом дослідження є зміст, форми та методи підготовки майбутніх вчителів початкової школи до о соціальної адаптаціїї молодших школярів.

Мета роботи – полягає у визначенні змісту, форм та методів підготовки майбутніх вчителів початкової школи до соціальної адаптаціїї молодших школярів.

Досягнення мети вимагає реалізації наступних дослідницьких ***завдань***:

- здійснити теоретичний аналіз психологічних підходів щодо проблеми адаптації до навчання в молодшому шкільному віці;
- проаналізувати стан професійної готовності майбутніх вчителів початкової школи до організаційної соціальної адаптаціїї молодших школярів.
- визначити критерії, показники та рівні готовності майбутніх вчителів початкової школи до організаційної соціальної адаптаціїї молодших школярів.
- обґрунтувати та експериментально перевірити зміст, форми та методи підготовки майбутніх вчителів початкової школи до організаційної соціальної адаптаціїї молодших школярів.

Методи дослідження:

Теоретичні: вивчення та аналіз психологічних, педагогічних, наукових джерел, методичних посібників для педагогічних навчальних закладів для визначення стану і теоретичного обґрунтування проблеми дослідження.

Емпіричні: діагностичні - анкетування та тестування студентів; педагогічне спостереження; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) з метою перевірки дієвості запропонованої моделі.

Статистичні: статистична обробка результатів експериментальної роботи та їх інтерпретація з метою обґрунтування достовірності та репрезентативності даних педагогічного експерименту.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося протягом 2014-2015 року і складалося із трьох взаємопов’язаних етапів.

На першому етапі було здійснено аналітичний огляд психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми дослідження, визначено вихідні теоретичні положення, визначено завдання та методи дослідження;.

На другому етапі було описано основні критерії, рівні та показники сформованості у студентів готовності до організаційної соціальної адаптаціїї молодших школярів, проведено констатувальний етап педагогічного експерименту, у ході якого виявлено рівні сформованості готовності майбутнього вчителя початкової школи до організаційної соціальної адаптаціїї молодших школярів; проаналізовано отримані дані.

На третьому етапі було проведено формувальний етап педагогічного експерименту; визначено зміст і завдання експериментальної роботи; розкрито методику формування; охарактеризовано результати педагогічного експерименту, висвітлено динаміку позитивних змін.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ ІЗ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

1.1. Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів до соціальної адаптації молодших школярів

Проблема професійної підготовки майбутнього педагога є актуальною проблемою теорії та практиці вищої школи. Теоретичні концепції підготовки педагогічних кадрів на народознавчій основі закладені в працях І. Блажкевич, Г. Волкова, О. Ковальчук, С. Русової, В. Скуратівського, М. Стельмаховича, В. Струманського, В. Сухомлинського, В. Хрущ та ін.

Питання професійного становлення педагога розглядали класики зарубіжної (Я. Коменський, Й. Песталоцці, А. Дистервег, Й. Гербарт та ін.) та вітчизняної (Г. Сковорода, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.) педагогіки. Сучасні дослідження питань професійної підготовки майбутніх вчителів відбуваються в таких аспектах: методологічні та методичні засади підготовки (А. Алексюк, С. Гончаренко, В. Заслуженюк, В. Луговий, О. Мороз, О. Пєхота, І. Прокопенко, Т. Таранов, М. Шкіль, М. Ярмаченко та ін.); самоосвітня активність (Н. Ковалевська, В. Краснов та ін.); становлення професійної позиції (Є. Антипова, О. Бодаков, М. Гей, Е. Іва- нова, З. Курлянд, Н. Половникова, В. Семиченко, Л. Красовська та ін.); професійно-методична компетентність (Г. Татур, Д. Кузнєцова, М. Алья- сов та ін.); підготовка до інноваційної діяльності (Т. Алексєєнко, О. Бе- резюк, М. Богданова, О. Горська, О. Євдокимов, І. Зязюн, М. Лещенко, С. Максименко, О. Пєхота, Л. Петриченко, М. Сергєєв та ін.); вивчення компонентів виховної діяльності і вмінь, які входять в неї (В. Єльманова, Г. Засобіна, С. Кисельгоф, Г. Мемельський, Л. Соколова та ін.); виховний потенціал педагога (В. Воробей, Ф. Гоноболін, І. Зязюн, А. Кімо- ва, П. Красовський, С. Крисюк, Л. Макарова, Г. Нагорна, Т. Позднєєва, А. Щербаков та ін.).

Особистісний підхід як базова ціннісна орієнтація навчального процесу є домінуючим у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя.

Особистісний підхід вимагає побудову навчального процесу з урахуванням особистісних і мотиваційних суб'єктів навчання. Лише за таких умов стає можливим розкриття потенційних можливостей, здійснення особистісно значущого та суспільно прийнятого самовизначення, самореалізації та самоутвердження особистості майбутніх учителів.

З позицій діяльнісного підходу підготовка майбутнього вчителя до громадянського виховання учнів початкової школи передбачає таку форму активності студента, в процесі якої він досягає свідомо поставлених цілей, що формуються внаслідок виникнення певних потреб особистості. Акцент на компетентнісний підхід обумовлюється вимогами реформування національної системи освіти, тому кінцевим інтегрованим результатом навчальної діяльності у процесі професійної підготовки є компетенції суб'єктів навчання.

У дослідженнях Є. Бондаревської, Н. Дем'яненко, В. Кушнір, С. Нікітчиної, Л. Пелех, О. Пєхоти, О. Піскунова, В. Сагарди, А. Старєвої, Л. Сущенко, Г. Троцко та ін. знаходимо різні підходи до розуміння поняття "професійної підготовки вчителя".

Погоджуємось із визначенням професійно-педагогічної підготовки вчителя, яке дають О. Пєхота та А. Старєва. За словами авторів, професійно-педагогічна підготовка вчителів – це "процес навчання (викладання і учіння), засвоєння майбутнім педагогом професійних загально-педагогічних і методичних знань, вироблення відповідних умінь і навичок студента в ході педагогічної практики; формування у нього потреб самоосвіти, самовдосконалення і самореалізації; досягнення з цією метою єдності педагогічної теорії і практики, фундаментальності та мобільності, науковості й культуровідповідності професійних знань.

Зазначені аспекти професійної підготовки майбутніх педагогів є важливими у формуванні готовності здійснювати виховну діяльність і підтверджують актуальність проблеми.

У дослідженні процесу підготовки майбутнього вчителя до роботи вихователем у ЗНЗ для дітей сиріт Л. Куторжевська акцентує увагу на

теоретичній та практичній підготовці студентів. Практичному аспекту відповідають операційний критерій та критерій особистісної причетності.

Різні напрями фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів представлено в дослідженнях К. Авраменко, Д. Іванов, М. Парфьонов, Л. Петриченко, М. Севастюк, Є. Улятовська, Л. Філатова, Л. Хомич та ін. Учені доходять висновку, що сутність фахової підготовки майбутніх учителів полягає у формуванні готовності студентів здійснювати професійну діяльність. Так, Л. Хомич систему психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів визначає як “складне цілісне і багатоаспектне структурне утворення, функціонування якого спрямоване на підготовку майбутнього спеціаліста, здатного творчо підходити до розв’язання проблем навчально-виховного процесу з молодшими школярами”. Ученою підкреслюється важливість єдності навчально-пізнавальної, наукової і практичної роботи студентів, спрямованої на реалізацію діяльнісного підходу.

У дослідженні Л. Петриченко послідовно проводиться думка про взаємозв’язок інноваційної педагогічної діяльності вчителя початкової школи та професійної готовності до неї. Цей зв'язок виявляється в на ступному: “по-перше, готовність як активний стан особистості породжує діяльність; по-друге, готовність є результатом діяльності; по-третє, готовність як якість особистості визначає установки на професійну діяльність.

Проаналізовані концептуальні підходи до визначення професійної під-готовки майбутнього вчителя складають теоретико-методичне підґрунтя розв’язання завдань підготовки майбутнього вчителя до соціальної адаптації початкової школи. Підготовці майбутніх учителів початкових класів до виховної роботи присвячені дослідження І. Бужини, Л. Волик, Л. Зімакової, І. Казанжи, С. Лавриненко, Л. Мацук, С. Паршук, Д. Пащенка В. Петрук, А. Хоменко та ін.

На нашу думку, результатом професійної підготовки вчителя до соціальної адаптації учнів початкових класів є формування готовності здійснювати окреслену діяльність з позицій психолого-педагогічної діяльності. З огляду на це важливими є висновки досліджень Д. Пащенка щодо формування готовності

майбутніх учителів початкових класів. Поняття “готовність до гуманістичного виховання” вчений трактує як “сукупність особистісних, психологічних і професійних особливостей вчителя, що охоплюють мотиваційну, змістово-процесуальну та дієво-оперативну сферу педагогічної діяльності, яка дає йому змогу успішно реалізовувати цілі гуманістичного виховання. А. Хоменко зауважує на доцільності встановлення особистісно орієнтованих відносин учителя й учнів у виховному процесі загальноосвітньої школи першого ступеня. Визначено виховну сутність такої взаємодії, яка сприяє когнітивно-емоційному взаємооообміну суб’єктів виховного процесу, збільшує значущість особистості вихованця для педагога, допомагає ціннісно сприймати особистість іншого та створює умови для взаємозумовленого зростання вчителя й учня початкової школи.

Готовність майбутніх учителів до формування соціальних відносин молодших школярів інтерпретується як цілісне, стійке утворення, яке забезпечується позитивною мотивацією, оволодінням сучасною технологією формування гуманістичних якостей у майбутніх учителів, їхньою потребою до педагогічної рефлексії.

Компонентами готовності майбутніх учителів до соціальної адаптації молодших школярів визначає такі: мотиваційно-когнітивний, комунікативний, проективно-конструктивний, оцінно-регулятивний.

Л. Волик у процесі діагностики готовності майбутніх учителів початкової школи використовує такі критерії: теоретичний (знання теоретичних положень полікультурної освіти та виховання), особистісний (самоповага, відповідальність, емпатія, доброзичливість, толерантність, самосвідомість, відкритість, безконфлік-тність, полікультурний світогляд) та діяльнісний (здатність до співпраці, адекватне педагогічне спілкування, комунікативно-мовленнєва та соціо-культурна компетенції).

У низці досліджень (І. Бужина, Т. Іванова, М. Козак, О. Макарова, І. Парасюк, О. Ярошенко та ін.) виокремлюються такі основні компоненти готовності до соціальної адаптації: мотиваційний (аксіологічний або ціннісно-

мотиваційний), що включає потреби і мотиви; змістово- процесуальний (змістовий, пізнавально-орієнтаційний або мотиваційно-когнітивний), що передбачає наявність теоретичних знань і розуміння суті тієї чи іншої діяльності; проективно-конструктивний (процесуальний, праксеологічний, операційний, дієво-операційний або рефлексивний), що фіксує необхідні практичні уміння.

На підґрунті аналізу досліджень проблеми підготовки майбутніх вчителів підготовку майбутнього вчителя до соціального виховання учнів початкової школи визначимо як усвідомлений особистісно значущий та внутрішньо сприйнятий процес формування готовності студентів здійснювати громадянське виховання учнів початкової школи. Готовність майбутнього вчителя до громадянського виховання учнів початкових класів розуміємо як стан сформованості фахової компетентності здійснювати громадянське виховання молодших школярів, яку характеризують наявність мотиваційно-ціннісного, інтелектуально-когнітивного та творчо-діяльнісного компонентів.

1.2. Проаналізувати стан готовності вчителів початкової школи до соціальної адаптації з молодшими школярами

Модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до особистісно-орієнтованої взаємодії розглядається як цілісна педагогічна система, функціонування якої має на меті підготовку майбутнього спеціаліста до організації зазначеного виду діяльності. Під такою підготовкою розуміється розвиток інтегрованої психологічної властивості педагога, що включає педагогічну самосвідомість; емоційно - позитивне ставлення до учнів; знання про структуру особистості та її вікові особливості, засоби педагогічного впливу на її формування та розвиток; педагогічні вміння та здібності щодо її організації.

За обґрунтуванням сутності готовності виділяють такі компоненти підготовки:

- Мотиваційно-ціннісний

- Змістово-цільовий
- Процесуальний
- Контрольно-регулятивний
- Оцінно-результативний

Ці компоненти взаємозалежать у процесі навчання. Вони становлять алгоритм вивчення кожної теми, кожного розділу та педагогічних дисциплін в цілому.

Мотиваційно-ціннісний компонент забезпечує усвідомлення майбутніми вчителями соціально - педагогічних можливостей виховної діяльності, важливості виконання виховної функції.

Суттєвим стимулом професійного самовдосконалення майбутніх вчителів початкової школи є сукупність сталих глибоко усвідомлених та осмислених мотивів і прагнень творчої професійної педагогічної діяльності високої якості. Поєднання спрямованості студентів до педагогічної діяльності вбачається у ознайомленні їх зі зразками високоякісної педагогічної праці, а саме: вивченні передового досвіду, перегляд відеоматеріалів про вчителів - новаторів, участі у творчих зустрічах із " Вчителем року", спілкуванні із вчителями - майстрами, читанні творів видатних педагогів - гуманістів з вимогами до особистості та професійної діяльності вчителя - вихователя, з провідними способами підвищення ефективності педагогічної діяльності. не менш важливим є налагодження суб’єкт - суб’єктної взаємодії між викладачами та студентами, у якій відбувається обмін особистісними смислами.

Змістово-цільовий компонент визначає загальну дидактичну мету навчання - підготувати майбутнього вчителя початкової школи до організації особистісно-орієнтованої діяльності, яка досягається шляхом визначення та реалізації конкретних дидактичних завдань та індивідуальних можливостей учнів на кожному навчальному занятті під час вивчення конкретної теми та досягнення конкретних результатів. В змісті навчальної дисципліни я вважаю за доцільне виокремити теми та питання з проблем особистісно-орієнтованого виховання та навчання, які мають безпосереднє значення в процесі формування готовності

майбутніх педагогів до особистісно-орієнтованої взаємодії, спрямувати їх засвоєння на формування у студентів гуманістичних ціннісних установок, орієнтацію їх на першочергову реалізацію особистісно-орієнтованої взаємодії з учнями початкової школи. Важливо посилити їхній зміст включенням оновлених виховних концепцій та підходів, досвіду роботи класиків педагогіки та кращих вчителів - вихователів, яскравими зразками із художньої літератури.

Важливо акцентувати увагу студентів на виховних можливостях змісту навчального матеріалу також у процесі засвоєння теорії навчання: функцій процесу навчання, методів навчання, контролю за навчальними досягненнями; вимог до уроку. У викладанні необхідно забезпечити мотиваційну спрямованість, проблемність та використання інтерактивних методик через залучення студентів до активної, творчої навчально-пошукової діяльності під час лекційних, семінарських занять та самостійної роботи.

Також доцільним є розробка комплексу самостійних творчих завдань, які мають на меті актуалізацію, використання в нестандартних умовах знань, здобутих під час вивчення питань з теорії виховання, глибоке усвідомлення гуманістичної сутності виховної діяльності у початковій школі, процесу виховання, принципів виховання на сучасному етапі; формування ціннісних орієнтацій та установок.

Процесуальний компонент передбачає актуалізацію знань як засобу навчання, формування та вдосконалення спеціальних умінь (дослідницько-пошукових, діагностично-корекційних, проектно-конструкторських, креативних, організаторських, комунікативних, аналітико-оцінних), стимулювання практичних дій, спрямованих на розв’язання завдань. Цей компонент охоплює весь процес та форми підготовки, включаючи заняття у навчальній аудиторії, самостійну роботу студентів, педагогічну практику, поза навчальну громадську діяльність.

Важливою є активізація самостійної пізнавальної діяльності як умови безперервності та ефективності навчання. Студентам не слід багато і докладно усе записувати. Чимало викладачів диктують головні положення - визначення, що

відрізняються від наведених у посібниках, виноски, параметри, критерії, постулати, парадокси, парадигми, концепції, ситуації. На вступних лекціях варто фіксувати питання, що викликають особистий інтерес у студентів, варіанти відповідей на них, сумніви, проблеми, спірні положення.

Необхідна підготовка до слухання настановної лекції починається з ознайомлення із загальною навчальною програмою, перегляду записів попередніх лекцій, відновлення у пам’яті їх змісту, із психологічного налаштування на майбутню професію.

Слухання лекцій - складний вид інтелектуальної діяльності. успіх його зумовлений загальним " умінням слухати " та прагненням осмислено сприймати навчальний матеріал, із записами необхідного до конспекту. Запис матеріалу лекційного заняття допомагає зосередити увагу на головному, продумати та осмислити записане та почуте, усвідомити план та логіку викладу матеріалу.

Під час дослідно-експериментальної роботи проводилися семінарські, практичні, та й інноваційні форми: лекції - діалоги, лекції - дискусії, у структурі семінарських та практичних занять дістали відображення дидактичні, рольові ігри, дискусії - співміркування тощо.

Методи, що застосовуються на практичних заняттях:

- Вправи
- Конструювання педагогічних ситуацій
- Моделювання узагальнювальних схем
- Пошук потрібної інформації
- Самостійне поповнення знань

Два останні пункти свідчать, що на практичному занятті можуть бути використані пошукові методи, проведені невеликі дослідження. Студенти працюють із науковими текстами, довідковою та історико-педагогічною літературою, застосовуючи вміння швидко орієнтуватися в ситуаціях (стандартних, критичних, екстремальних) та приймати правильні психолого-педагогічні рішення, а також складати програму подальшого дослідження.

Вивчення методики позаурочної діяльності (у деяких вищих начальних закладах - методики виховної роботи) передбачає ознайомлення студентів з методами вивчення учнів, змістом і формами позаурочної діяльності, організацією життя дітей у літніх оздоровчих таборах, діяльністю органів учнівського самоврядування.

Під час проходження педагогічної практики, а згодом - у власній педагогічній діяльності, студенту доводиться виконувати функції класного керівника. Тому педагогічна підготовка повинна передбачати ознайомлення та вивчення основних компонентів змісту педагогічної діяльності класного керівника, а саме: робота з класним колективом, роботу з вчителями - предметниками, а також з батьками, громадськістю, самоосвітню діяльність.

Контрольно-регулятивний компонент здійснює поточний контроль рівня сформованості умінь, їх корекція. Цей компонент характеризується практичною спрямованістю всіх навчальних занять, де дидактичною метою кожного із них передбачено формування конкретних професійних умінь та навичок.

Робота зі студентами здійснюється як в ході навчального процесу так і у поза навчальний час. В її основі лежать системний та комплексний підходи. У першому випадку вона найбільш цілеспрямована та найбільш ефективна за результатами, оскільки організовується та планується за розкладом занять та проводиться шляхом спілкування студентів із викладачами-предметниками. На формування особистості при цьому впливає ставлення викладача до своїх професійних обов’язків, реалізація цих обов’язків на практиці, його професіоналізм, ерудиція, власний приклад.

Вивчення та ознайомлення з досвідом підготовки вчителів початкової школи до виховної роботи у педагогічних вищих навчальних закладах України дає підстави зазначати, що у навчально-виховний процес впроваджується особистісно-орієнтований підхід - технологія навчання, основною ідеєю якої є положення що, реалізуючи свій творчий потенціал під час навчання, майбутні педагоги вчаться виявляти та розвивати таланти і здібності учнів. Поширеними методами та формами роботи з обдарованими студентами є активні методи

навчання, методи мікровикладання та моделювання навчально-виховних проектів, ділові ігри, тренінги, аукціони педагогічних ідей, навчальні конференції, методичні семінари, лекції - діалоги, конкурси (конкурс педагогічних талантів, виставка - ярмарок " Своїми руками", аукціон педагогічних ідей, захист творчих проектів), педагогічний театр, консультативна діяльність.

Таким чином, дбаючи про цілеспрямоване розв’язання проблеми підготовки майбутнього педагога до особистісно-орієнтованої діяльності доцільно вважати першочерговим завданням у набутті якості, яка не можлива без глибокого розуміння людської природи, потреб, психології та поведінки людей, що і є ознаками особистісно-орієнтованого виховання людини.

Тематика цілеспрямованої роботи планується відповідно до науково - теоретичного, методичного та діяльнісного компонентів підготовки вчителя. Для підвищення творчого зростання вчителя - вихователя використовуються як традиційні форми (семінари - практикуми, лекції), так і інтерактивні (психологічні тренінги, міні - дискусії, захист власних особистісно-орієнтованих виховний проектів, психолого-педагогічні, ділові ігри, індивідуальні консультації).

Виділяють такі рівні готовності:

1. Низький - для студентів характерні негативна мотивація до вибору педагогічної професії, невизнання сучасних виховних особливостей навчально-виховної діяльності вчителя початкової школи, відсутність потреби у професійному самовдосконаленні, невміння моделювати виховну взаємодію та діагностувати виховну роботу, труднощі у встановленні контакту з учнівським колективом загалом та окремими учнями зокрема, нездатність до самоконтролю, неадекватність самооцінки, відсутність навичок планування, моделювання, організації педагогічної взаємодії, переважно поверхневі самооцінка та самоаналіз. Низький рівень переважає у студентів, які не усвідомлюють цілі та завдання особистісно-орієнтованої діяльності. Майбутні педагоги цього рівня не виявляють інтересу до навчально-виховної діяльності, володіють уривчастими знаннями про гуманістичні відносини, їм майже не притаманні гуманістичні якості.

2. Середній - для студентів характерне позитивно - пасивне ставлення до особистісно-орієнтованої взаємодії у початковій школі, поверхневі знання сутності особистісно-орієнтованих концепцій навчання та виховання та особливостей виховних функцій, слабка сформованість ціннісних установок та професійного ідеалу, початкові вміння планувати та організовувати взаємодію, визначати шляхи самовдосконалення, самооцінки, самоконтролю та самоаналізу, наявність потреби у самовдосконаленні, розширенні кругозору. Студенти усвідомлюють особистісно-орієнтовану взаємодію як необхідне, як одне з напрямків діяльності вчителя початкової школи. Відрізняються достатньою сформованістю вмінь моделювати виховну взаємодію, добирати засоби впливу на емоційну сферу школярів, передбачати труднощі, реалізовувати виховні проекти, адекватно оцінювати власну педагогічну компетентність, контролювати себе, критично аналізувати результати навчально-виховної роботи з дезадаптивними учнями. Проте практична діяльність цієї групи студентів має переважно репродуктивний характер. Нові, нестандартні ситуації, що виникають у реальному навчально-виховному процесі, викликають у них певні труднощі.

3. Високий - для студентів характерна позитивна мотивація до вибору педагогічної професії, позитивно - активне, дійове ставлення до особистісно-орієнтованої взаємодії у початковій школі, високий рівень сформованості виховної компетентності, свідоме розуміння значення особистісно-орієнтованої взаємодії, її пріоритетності, творче ставлення до організації навчально-виховного процесу, усвідомлення професійного ідеалу та шляхів його досягнення, стійка потреба у професійному самовдосконаленні, високий рівень сформованості вмінь моделювання, планування особистісно-орієнтованої навчальної та виховної роботи, передбачення труднощів, навичок самоконтролю та самоаналізу. У їхній практичній діяльності прослідковується творчий характер. Студенти цього рівня здатні використовувати набуті теоретичні та методичні знання у типових та у нестандартних ситуаціях.

Підготовка учителів початкової школи до особистісно-орієнтованої взаємодії з учнями є складним та багатогранним процесом. Ефективне розв’язання

зазначеної проблеми, якість отриманих результатів залежатиме від створення відповідних педагогічних умов. Педагогічними умовами продуктивності процесу підготовки студентів до організації особистісно-орієнтованої діяльності можуть бути обставини, що сприяють розвитку творчої активності, реалізації індивідуального підходу до розв'язання проблем навчання та виховання дезадаптивних учнів молодшого шкільного віку, активізації потенціалу педагогічної взаємодії особистості майбутніх педагогів, забезпеченню позиції активних суб'єктів діяльності, гармонійному пізнанню навколишньої дійсності. Серед умов були визначені такі:

1. Ціннісно-смислова спрямованість змісту підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

Часто на практиці викладання педагогіки здійснюється відірвано від реального навчально-виховного процесу у школі, її вивчення зводиться до опанування теоретичними знаннями з дисципліни. На думку науковців одним із важливих напрямів покращення підготовки майбутніх вчителів до навчально-виховної роботи у вищих навчальних закладах є вдосконалення викладання курсу педагогіки.

У контексті підготовки майбутніх вчителів початкової школи до створення виховних ситуацій передусім слід посилити виховну спрямованість у викладанні цієї дисципліни педагогічного а основі реалізації особистісно-орієнтованого підходу. Я спираюся на концепцію педагогічного процесу Т. Сущешсо, яка вважає особливістю гуманного педагогічного процесу те, що педагог діє не за програмою, а за особистістю, її настроєм, внутрішнім станом. Він створює умови для повного самостворення внутрішніх сил та здібностей особистості шляхом розкріпачення її думки. Привабливість гуманних міжособистісних відносин є однією із найважливіших умов створення високоемоційного тонусу, атмосфери довіри, без якої неможливий розвиток творчої особистості у сфері вільного спілкування.

При побудові педагогічного процесу на таких засадах викладач має стати співробітником студента в самозміні, самоосвіті та самовихованні. Студент являється суб'єктом активної пізнавальної творчої діяльності у процесі спільного

розв’язання навчально-виховних завдань. Також необхідно забезпечити розгляд педагогічних проблем з позицій гуманізму, суб’єкт - суб’єктної взаємодії, діалогу з точки зору включеності їх у контекст цілісного освітньо - виховного процесу, з погляду на дитину, як на суб’єкт педагогічної взаємодії.

Посилення виховного впливу педагогіки в процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи до організації особистісно-орієнтованої діяльності потребує системних заходів. З цією метою в змісті навчальної дисципліни насамперед необхідно виокремити теми та питання з проблем особистісно-орієнтованого навчання та виховання, які мають безпосереднє значення у процесі підготовки майбутніх педагогів до особистісно-орієнтованої взаємодії, спрямування їх засвоєння на формування у студентів гуманістичних ціннісних установок, розвиток інтересу до організації особистісно-орієнтованої взаємодії, орієнтацію їх на першочергову реалізацію особистісно-орієнтованої навчальної та виховної діяльності. Важливо посилити їхній зміст включенням оновлених виховних концепцій та підходів, досвіду роботи класиків педагогіки та кращих вчителів - новаторів, яскравих образів із художньої літератури. Необхідно забезпечити усвідомлення майбутніми педагогами сутності процесу навчання та виховання як суб’єкт - суб’єктної взаємодії, невід’ємною складовою якої є моделювання та діагностування результатів педагогічної взаємодії.

Важливо акцентувати увагу студентів на виховних можливостях змісту навчального матеріалу також у процесі засвоєння теорії навчання: функцій процесу навчання, методів навчання, контролю за навчальним досягненнями; вимог до уроку. У викладанні необхідно забезпечити мотиваційну спрямованість, проблемність і використання інтерактивних методик через залучення студентів до активної, творчої навчально-пошукової діяльності під час лекційних, семінарських занять та самостійної роботи.

Доцільним є розробка комплексу самостійних творчих завдань, які мають на меті актуалізацію, використання у нестандартних умовах знань, здобутих під час вивчення питань з теорії виховання, глибоке усвідомлення гуманістичної сутності навчально-виховної діяльності, процесу навчання та виховання, принципів

навчання та виховання на сучасному етапі; формування ціннісних орієнтацій та установок.

У контексті цієї вимоги доцільно вдосконалити зміст програми з педагогіки шляхом інтегрування з огляду на те, що у процесі підготовки до організації особистісно-орієнтованої діяльності, майбутні вчителі початкової школи мають набути систему знань про організацію навчально-виховного процесу з різних педагогічних дисциплін: вікової, соціальної, порівняльної педагогіки, історії педагогіки, етнопедагогіки, методики виховної роботи.

Ціннісно-смислова спрямованість на педагогічну професію виявляється у сукупності сталих глибоко усвідомлених та осмислених мотивів та прагнень творчої високоякісної професійної педагогічної діяльності та виступає суттєвим стимулом щодо професійного самовдосконалення майбутніх вчителів.

2. Поетапність процесу підготовки до особистісно-орієнтованої взаємодії

Підготовка до особистісно-орієнтованої взаємодії передбачає цілісну послідовність навчально-виховних впливів. З позиції цілеспрямованого поетапного формування розумових дій, що лежать в основі процесу самовдосконалення, підготовка до організації особистісно-орієнтованої взаємодії проходить кілька етапів, причому кожен попередній готує до наступного, зумовлюючи перехід на вищий рівень розвитку підготовки. Поступове ускладнення навчального матеріалу та навчально-виховних завдань забезпечує підготовку до організації особистісно-орієнтованої взаємодії таким чином, що кожне нове знання, уміння спирається на попереднє та випливає із нього. У ланцюгу педагогічних впливів від ефективності кожної ланки залежить загальний результат.

Впровадження цієї педагогічної умови вимагає виокремлення у системі підготовки до організації особистісно-орієнтованої взаємодії таких взаємопов’язаних етапів, як: діагностувально-проектувальний, навчально-діяльнісний, рефлексивний, ціннісно-коригувальний, що мають специфічні цільові завдання та результати, провідні форми, методи та прийоми і забезпечують підготовку до педагогічної взаємодії: від посилення мотиваційно-

ціннісного ядра особистості через її пізнавально-інтелектуальну сферу до активізації поведінкової. Комплекс педагогічних впливів на підготовку студентів до організації особистісно-орієнтованої діяльності реалізується у логічній послідовності, яка передбачає поступове ускладнення цілей та завдань, поглиблення змісту, розширення кола засвоєного навчального матеріалу та рівня його опрацювання, зростання самостійності та творчої активності студентів в опануванні необхідними знаннями, уміннями та навичками, завдяки чому досягається наступність педагогічних впливів та міцність сформованих особистісних якостей.

3. Активізація науково-дослідної роботи студентів

Необхідність залучення майбутніх педагогів до науково-дослідної діяльності зумовлена тим, що вміння забезпечувати особистісно-орієнтовану взаємодію у навчально-виховному середовищі початкової школи передбачає зосередження на потребах вихованців, пристосування методики до їхніх можливостей, стимулювання їхнього розвитку і саморозвитку, турботу про фізичне та емоційне благополуччя. Різнобічне діагностування особистості молодшого школяра має випереджувати та спрямовувати процес педагогічної взаємодії. В свою чергу, впровадження нових педагогічних систем і технологій, використання методу створення виховних ситуацій потребує виявлення їх результативності, позитивних та негативних сторін.

У реалізації поставлених завдань сприятиме системне залучення студентів до науково - дослідної роботи на різних ланках навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі: у процесі вивчення педагогічних дисциплін, у позааудиторній роботі, під час проходження педагогічної практики. Важливе значення в цьому напрямі має написання студентами рефератів, курсових та дипломних робіт, участь у науково - практичних конференціях, виконання системи самостійних творчих завдань дослідницького характеру. В процесі розробки самостійних завдань пошукового характеру слід враховувати нахили та здібності студентів, стан їхньої підготовки до забезпечення особистісно-

орієнтованої взаємодії, специфіку навчально-виховної діяльності вчителя початкової школи.

4. Залучення майбутніх вчителів початкової школи до особистісно-орієнтованої взаємодії у процесі проходження різних видів педагогічної практики.

Щоб студенти у подальшій професійній діяльності змогли створювати ефективні виховні ситуації, треба виробити у них необхідні навички під час навчання у вищому навчальному закладі. Найбільшою мірою розв’язанню цього завдання сприяє проходження студентами різних видів практики, які є частиною педагогічного процесу у вищому навчальному закладі, невід’ємною та важливою складовою їхньої фахової підготовки, в процесі якої теоретичні знання переходять у практичні дії, практичні ситуації, а саме стають засобом розв’язання практичних завдань.

Педагогічна практика сприяє цілісному становленню особистості вчителя, бо завдяки їй розширюються та поглиблюються, узагальнюються та систематизуються знання, набуті під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін та окремих методик; виробляються вміння творчо застосовувати знання у власній педагогічній діяльності; формуються професійно - педагогічні якості, без яких неможливо успішно організувати різні ланки педагогічного процесу у початковій школі; виробляються необхідні вміння та навички; підвищується загальний рівень педагогічної майстерності.

Для початку майбутнім вчителям початкової школи необхідно опанувати методи та прийоми виховання та навчання на репродуктивному рівні. Але за умов оновлення освітньо-виховного простору це є лише підґрунтям, початковим рівнем підготовки до організації особистісно-орієнтованої взаємодії. Її вищим рівнем є вироблення потреби та вміння творчо використовувати засвоєні виховні технології, методики загалом, вироблення власного стилю професійної діяльності.

Таким чином, важливими складовими системи підготовки майбутніх вчителів початкової школи до соціальної адаптації є:

- Мета і завдання цього процесу

- Підходи до побудови навчального процесу у вищій педагогічній школі, які забезпечують його спрямованість на підготовку майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії (системний, акмеологічний, компетентнісний, особистісно-орієнтований)
- Структурні компоненти (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-інтелектуального, операційно-діяльнісного) та їхні функціональні зв’язки
- Зміст формування, підґрунтя якого становлять: гносеологічно-аксіологічна підготовка, професійно орієнтована творча діяльність, операційно-технологічна діяльність, оцінно-рефлексивна діяльність, розвиток професійно - смислового потенціалу майбутнього педагога
- Технологій підготовки - особистісно-зорієнтована, підґрунтя якої становлять інноваційні методи і форми навчання, а саме: підготовка і захист проектів, ділова гра, дискусія, аналіз конкретної педагогічної ситуації, пошук інформації, імітаційні вправи, метод " мозкового штурму", презентації, усні журнали; лекції, практичні заняття, " публічні виступи", лабораторні заняття, робота в мікрогрупах, самостійна та індивідуальна робота, педагогічна практика
- Педагогічні умови та етапи підготовки до педагогічної взаємодії (організаційно - інформаційний, професійно-педагогічне проектування та самовизначення, рефлексивний, ціннісно-коригувальний)
- Критерії (сформованість мотивації до забезпечення особистісно-орієнтованої взаємодії; розвиненість гуманістичної спрямованості та професійно - педагогічної свідомості, мислення; сформованість педагогічної компетентності; розвиненість педагогічної креативності)
- Результат: готовність до організації особистісно-орієнтованої взаємодії у навчально-виховному середовищі початкової школи (професійні та особистісні якості, знання, уміння, навички).Сучасний етап суспільного розвитку характеризується низкою негативних тенденцій і загостренням соціально-економічних, соціально-педагогічних проблем. Вони провокують соціальну і психологічну дезадаптацію людей, активізації поведінки в соціумі. У таких

умовах створюються небезпечні передумови для формування дезадаптивної поведінки у дітей молодшого шкільного віку.

1.3 Психолого-педагогічні умови та фактори ефективної підготовки майбутніх учителів початкової школи до успішної соціальної адаптації молодших школярів

У контексті пошуку шляхів розбудови навчально-виховного процесу сучасна освіта активно переходить на позиції людиноцентризму (В. Кремень), згідно з якими духовно-ціннісний зміст освітнього процесу набуває першорядної значимості.

Для вчителя школи І ступеня актуалізується перехід до дитиноцентризму (О. Савченко), який визначає своїм головним суб'єктом впливу дитину як унікальну, цілісну, самоцінну особистість із широкими можливостями для самоактуалізації.

З огляду на це, зростає роль своєчасного формування в дітей соціального досвіду як основи осмислення ними і зовнішнього буття, і власного внутрішнього світу. Професійно компетентна реалізація вчителем виховного потенціалу початкової освіти забезпечує бажану смислокорекцію основ світогляду молодших школярів.

У результаті правильного педагогічного інструментування соціальні цінності успішно інтеріоризуються в особистісні цінності дитини та перетворюються на регулятори її поведінки. Від професійної компетентності педагога залежить, чи сформується в молодшого школяра цілісний соціальний досвід, або ж відбудеться фрагментарне пізнання навколишнього світу. Важливість соціально-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів неодноразово розглядалась науковцями.

У контексті нашого дослідження особливого значення набувають філософсько-методологічні засади підготовки вчителя до освітньо-виховної діяльності (В. Андрущенко, С. Гончаренко, О. Гукаленко, І. Зязюн, В. Краєвський, В. Лутай, Н. Ничкало, І. Підласий, С. Сисоєва, О. Сухомлинська та ін.); основні положення психології про особливості праці вчителя (Г. Балл, І. Бех, В. Лазарєв,

О. Леонтьєв, В. Рибалка, В. Семиченко та ін.); особливості професійної підготовки вчителя у вищому навчальному закладі (О. Абдулліна, Р. Гуревич, Н. Мойсеюк, О. Пєхота, М. Сметан- ський, Г. Філонов, О. Шестопалюк, В. Шахов, Н. Щуркова та ін.); теоретичні й методичні основи підготовки педагогів школи І ступеня (Н. Бібік, В. Бондар, П. Гусак, О. Кучерявий, С. Литвиненко, Д. Пащенко, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошнікова та ін.); формування готовності студентів до діяльності (Б. Брилін, Г. Локарєва, С. Мельничук, Н. Миропольська, В. Орлов, О. Отич, О. Рудницька, Г. Тарасенко, Г. Шевченко, А. Щербо, О. Щолокова та ін.).

Підготовка вчителя початкових класів до соціального виховання школярів висвітлена в працях О. Білої, Н. Євстігнєєвої, Л. Зімакової, О. Макарової, Н. Савченко, З. Сироти, Н. Сулаєвої, В. Федорчук та ін. Вивчається також зарубіжний досвід соціально-педагогічної підготовки вчителя (Н. Абашкіна, А. Джуринський, О. Глузман, Н. Кічук, Н. Лаври- ченко, М. Лещенко, Л. Пуховська, Т. Кошманова, М. Красовицький та ін.). Проте дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховання молодших школярів не було об’єктом спеціального наукового пошуку.

Актуальність та доцільність вибору теми роботи зумовлена необхідністю вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів згідно з вимогами суспільства до професіоналізму педагогів у галузі виховання; потребою в збереженні духовно-ціннісного змісту освітнього процесу в часи стрімких соціальних змін; суперечністю між психолого-фізіологічними особливостями молодшого шкільного віку як сенситивним періодом виховання дитини та недостатнім рівнем підготовки студентів до означеної діяльності у вищих навчальних закладах України.

Проблема адаптації є однією із ключових в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях. Вона виступає на перший план в умовах суттєвої та кардинальної зміни діяльності індивіда, що супроводжується трансформаціями в його соціальному середовищі.

Поняття «адаптація» є предметом дослідження не тільки психології, але й інших галузей наукових знань. Як свідчить аналіз сучасної літератури особливий

пріоритет у цьому напрямку поряд із психологією посідають роботи біологів та фізіологів (М.М. Безруких, Т.А. Володенкова, І.А. Лаптєва, Ф.Б. Березін, Д.В. Колесов, І.А. Кулак, А.Г. Хрипкова, М.В. Антропова та інші), що визначають адаптацію як процес активного пристосування індивіда до зміненого середовища за допомогою різних засобів. Підготовка вчителів початкових класів до соціальної адаптації складний і багатоаспектний процес. Ефективне розв'язання зазначеної проблеми, якість отриманих результатів залежатиме від створення відповідних педагогічних умов.

Серед умов були визначені такі:

1. Забезпечення взаємодії наукового та художнього підходів до професійно-орієнтованої підготовки педагогів.

Сучасне тлумачення інноватики підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ орієнтує вищу школу на сміливе поєднання різних форм суспільної свідомості в процесі навчально-виховної роботи зі студентами. Необхідність гуманітаризації вищої освіти задекларована в провідних освітянських документах (Закони України «Про Освіту» [3], «Про вищу освіту» [2], Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) [1], Національна доктрина розвитку освіти [7] та ін.).

З огляду на це, надзвичайної актуальності набуває проблема професійної підготовки вчителя в контексті впровадження в навчально-виховний процес вищого навчального закладу взаємодії науки й мистецтва. Проте сучасна практика свідчить, що сьогодні ще зберігається відчутний дисбаланс між означеними системами пізнання навколишнього. Стереотипізація науково-інформативного підходу, стимул реакційного спрямування освітнього процесу негативно впливає на професійну підготовку студентів, майбутніх учителів початкових класів до соціальної адаптації виховання молодших школярів.

Сучасна освіта як багатомірний показник духовного стану суспільства повинна забезпечувати взаємодію різних способів пізнання і тим самим каталізувати особистісні зв'язки студентів із навколишнім світом. Мистецтво та наука взаємодіють з одним і тим самим буттям, проте відображають його по-

різному – за допомогою чуттєвих або раціональних сфер. Наука пізнає реальний об’єкт, мистецтво ж формує ставлення до нього. Вагоме місце в системі підготовки студентів до виховання молодших школярів займає теоретична підготовка майбутніх педагогів, що повинна бути націлена на особистісне «присвоєння» освітньої інформації. Взаємодія наукового та художнього підходів до освоєння майбутніми фахівцями навчального матеріалу створить реальні можливості формування в майбутніх учителів початкових класів нових знань, що характеризуються вищим рівнем осмислення художніх фактів, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням дієвості та систематичності.

В. Роменець закликав не шукати «різницю між цими видами творчості в тому, що наука не дає нам художньої насолоди, а мистецтво якраз покликане давати її. Наука відкриває нам нові можливості для змістовної художньої насолоди».

2. Опанування майбутніми вчителями початкової школи алгоритмів виховної роботи з молодшими школярами.

У контексті підготовки майбутніх фахівців до виховання дитини вважаємо за необхідне ознайомити студентів із певною системою вказівок та орієнтирів, які сприятимуть ефективному формуванню досвіду молодших школярів. Умова опанування студентами алгоритмів виховної роботи з молодшими школярами ґрунтується на теорії поетапного формування розумових дій.

Учені зазначають, що орієнтовна основа дії може бути повідомлена учням чи студентам у різній формі: у вигляді зразка дії, словесного пояснення з одночасним показом виконання дії, у вигляді поетапного алгоритму тощо. В освітньо-професійній програмі (ОПП) підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010102 – «Початкова освіта» (галузевий стандарт вищої освіти) передбачені стереотипні, діагностичні та евристичні завдання діяльності педагога, що виконуються також за алгоритмом із різним рівнем складності.

Таким чином, при побудові педагогічного процесу, доцільно ознайомити студентів з алгоритмами виховної роботи з виховання молодших школярів; запропоновані алгоритми повинні не обмежувати, а створювати простір для

педагогічної творчості. У філософських словниках підкреслюється, що побудова алгоритмів для багатьох процесів розумової діяльності людини сприяє їх автоматизації й «вивільняє» особистість для творчості. Важливо акцентувати увагу майбутніх педагогів на етапах (підготовчий, основний, підсумковий) діяльності, на прикладах презентувати їх зміст та спонукати студентів до створення власних алгоритмів. Так, у підготовчому етапі доцільно передбачити засоби (конкретні твори мистецтва, об'єкти, явища навколишнього та ін.) забезпечення діяльності, в основному – ознайомити майбутніх педагогів з особливостями взаємодії учасників навчально- виховного процесу, у підсумковому – передбачити систему дій з метою закріплення сформульованих учнями висновків.

Перш ніж презентувати майбутнім фахівцям певний алгоритм виховної роботи, доцільно залучити самих студентів у діяльність, передбачену етапами алгоритму. Також можна практикувати, окрім створення майбутніми фахівцями індивідуальних алгоритмів, моделювання групових та колективних систем вказівок та орієнтирів із використанням інтерактивних технологій навчання («Мікрофон», «Коло ідей», «Незакінчене речення», «Аналіз ситуацій», «Мозковий штурм» та ін.) як «інструмент освоєння нового досвіду». При цьому викладач виступає в ролі консультанта, що займає позицію помічника, спрямовує процес обміну інформацією, супроводжує власний пошук студентами можливих варіантів розв'язання проблеми, сприяє знаходженню рішень, формулюванню висновків тощо.

Доцільно залучати майбутніх педагогів в ігрову діяльність та ознайомити їх з алгоритмами ігор для молодших школярів. Роль гри в освоєнні дитиною досвіду шляхом пізнання навколишнього світу підкреслювалась у дослідженнях багатьох науковців (Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонтьєв, В. Роменець та ін.), в грі відбувається оперування наявним досвідом, його збагачення та уточнення. Особливо слід звернути увагу на алгоритми довготривалих ігор, що охоплюють весь навчальний рік і сприяють логічному взаємозв'язку, наступності різних форм навчально-виховної роботи в початковій школі.

2. Залучення студентів до соціального виховання дитини в процесі проходження різних видів педагогічної практики.

Педагогічна практика є необхідною частиною єдиного навчально-виховного процесу підготовки вчителів початкових класів до виховання дитини, що розв’язує завдання формування та удосконалення навичок виховної роботи з молодшими школярами.

Однією з важливих умов підвищення ефективності педагогічної практики в системі підготовки майбутніх фахівців до виховання молодших школярів вважаємо посилення її соціальної спрямованості. Вчені зазначають, що «педагогічна практика, включаючи студентів у реальний педагогічний процес, складовою якого є соціальне виховання учнів, актуалізує систему теоретичних знань з соціальної взаємодії, мистецтвознавства, з психології, педагогіки і методики соціального виховання, озброює системою спеціальних умінь і навичок.

Таким чином, підготовка студентів до ефективного забезпечення процесу соціального виховання молодших школярів, безумовно, потребує посилення соціально-виховної спрямованості педагогічної практики, забезпечення її комплексного характеру, органічного взаємозв’язку з вивченням психолого-педагогічних курсів, спецсемінарів та спецкурсів. Аналіз наукових досліджень у контексті формування соціальної культури особистості засвідчує підвищення активності в дослідженні проблеми соціального виховання майбутнього вчителя та соціального виховання дитини.

Аналіз навчальних програм виявив, що вчитель початкових класів повинен бути готовим до формування цілісного соціального досвіду особистості дитини. Наразі відбувається активний пошук нових концепцій та моделей освіти, методів, технологій навчання і виховання майбутніх педагогів, серед яких завдання підготовки студентів до соціального виховання дітей займає вагоме місце.

Науковою громадськістю розробляються різноманітні інноваційні технології та методики, що характеризуються переходом від репродуктивних

форм і методів організації навчально-виховного процесу у вищій школі до художньо-розвивальних, проблемних, дослідницьких.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано такі педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування соціального досвіду дитини: забезпечення взаємодії наукового та художнього підходів до професійно-орієнтованої підготовки педагогів; опанування майбутніми вчителями початкових класів алгоритмів соціально-виховної роботи з молодшими школярами; активізація художнього мислення майбутніх фахівців із метою збагачення власного соціального досвіду; залучення студентів до формування соціального досвіду молодших школярів у процесі проходження різних видів педагогічної практики. Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів даної проблеми і передбачає подальшу наукову діяльність в напрямі розробки моделі, обґрунтуванні та експериментальній перевірці технології підготовки педагогів до соціального виховання молодших школярів. Актуальною проблемою серед фахівців, які вивчають особливості адаптації дітей до навчальної діяльності, вважається визначення її детермінуючих факторів. Так, низка авторів (Л.А. Венгер, Л.С. Виготський, Л.І. Божович, Є.Є. Кравцова, О. Дубогій) вважає, що основною передумовою успішності процесу адаптації школяра до навчальної діяльності є готовність дитини до шкільного навчання. Р.Немов та Н.Смелзер провідну роль у формуванні шкільної адаптації відводять адаптивним механізмам, від яких і буде залежати успішність даного процесу. Вчені (В.І. Войтко, Ю.З. Гільбух, О.Л. Кононко) відзначають, що процес адаптації школяра залежить від рівня розвитку пізнавальних процесів.

У психолого-педагогічних дослідженнях основною передумовою успішної адаптації до навчальної діяльності виступає готовність до навчання. Готовність дитини до шкільного навчання вчені, насамперед, розглядають з точки зору відповідності рівня розвитку дитини вимогам навчальної діяльності.

У дослідженні проблеми готовності дитини до школи у психолого-педагогічній літературі існує кілька підходів. Згідно з першим вікова періодизація виступає основоположним чинником, який враховує новоутворення у психічному

розвитку дитини перехідного періоду, сформованість довільності психічних процесів та умінь саморегуляції (Л.А.Венгер, Л.С. Виготський, Л.І. Божович). Другий підхід розглядає спілкування дорослого та дитини як вид діяльності, в результаті якого відбувається входження дитини в соціум (Є.Є.Кравцова) [37].

Аналіз наукових праць з проблеми готовності до шкільного навчання засвідчує багатоаспектність та неоднозначність поняття готовності, її компонентів. Готовність мотиваційної сфери дитини молодшого шкільного віку характеризується достатнім рівнем розвитку психічних процесів. Прийняття нової соціальної ролі школяра полягає у структурно-змістовій визначеності та підпорядкованості мотивів дитині. У цьому віці дитині властива природна потреба у пізнанні навколишньої дійсності, яка через різний за ступенем усвідомленості мотив, реалізується в ігрових формах навчання [5; 10-13].

Під психологічною готовністю до навчання у школі розуміють такий рівень психічного розвитку дитини, який необхідний для засвоєння навчальної програми в умовах класно-урочної системи (з колективом однолітків і під керівництвом учителя). Л.С. Виготський встановив, що навчання впливає на розвиток дитини тільки тоді, коли орієнтується на “зону найближчого розвитку дитини”, тобто “навчити дитину можна тільки того, до чого вона готова”. Введення Л.С. Виготським поняття «зона найближчого розвитку» (процеси розвитку, здійснювані дитиною в умовах співробітництва з дорослими, під їх керівництвом, при їх допомозі і поки що недоступні для дитини в самостійній діяльності), дає можливість зрозуміти конкретно-змістовну суть загальної формули: «навчання йде попереду розвитку» [18].

Отже, рівень психологічної готовності дитини має бути таким, щоб програма навчання відповідала “зоні найближчого її розвитку”. Якщо ж психічний розвиток дитини такий, що “зона її найближчого розвитку” нижче тієї, яка потрібна для засвоєння навчальної програми у школі, то можна говорити про неготовність дитини до навчання у школі, бо “зона її найближчого розвитку” не відповідає навчальній програмі, і дитина не зможе успішно навчатися. При визначенні готовності дитини до навчання необхідно враховувати також

системний характер виявлення індивідуальних особливостей у діяльності, а також нерівномірність розвитку певних психічних процесів та якостей особистості [9].

Л.І. Божович, О.В. Запорожець, Л.А. Венгер вивчаючи психологічну готовність до навчальної діяльності, виділяють в ній декілька структурних компонентів, а саме:

- інтелектуальний, який включає порівняно розвинуте диференційоване сприймання, стійке спрямування уваги на предмет чи діяльність, наявність аналітичного мислення, що проявляється в здатності виділяти і розуміти важливі ознаки і зв’язки між предметами, а також рівень розвитку пізнавальної діяльності і окремих пізнавальних процесів (мовлення, пам’яті, сприймання, мислення, уяви, уваги);
- мотиваційний компонент, що відображає бажання чи небажання дитини навчатися, бути школярем. Свідченням мотиваційної готовності є наявність у дитини пізнавального мотиву навчальної діяльності, сформованість позиції майбутнього школяра;
- емоційно-вольовий компонент, який включає готовність до довільної регуляції своєї пізнавальної діяльності, сформованість механізмів вольової регуляції дій і поведінки в цілому, розвиток емоційної стійкості та виявляється у самостійності, зосередженості, готовності й умінні здійснювати необхідні вольові зусилля;
- соціальний компонент, який передбачає наявність у дитини потреби в спілкуванні з іншими дітьми, вміння підкорятися інтересам дитячих груп, здатність виконувати соціальну роль в ситуації шкільного навчання, вміння встановлювати стосунки із ровесниками та дорослими. Соціальна готовність забезпечує успішне прийняття дитиною системи вимог школи і вчителя, успішне оволодіння новою для неї діяльністю та новими соціальними ролями.

Психологічна готовність розглядається як комплексна характеристика дитини, в якій розкриваються рівні розвитку психологічних якостей, що є

найважливішою передумовою для нормального включення в шкільне життя і для формування та адаптації учбової діяльності на етапі молодшого шкільного віку.

Р.Немов вказував на те, що від того, як у дитини сформовані механізми адаптації, залежить успішність проходження цього процесу. Сформовані в процесі життєдіяльності адаптивні механізми переходять у сферу автоматизованих навичок, звичок, підсвідомих регуляторів поведінки, причому перехід у сферу підсвідомості відбувається без зниження регулюючої функції. Це відкриває практично необмежені можливості для розвитку індивідуальності.

Р.Немов пропонує наступну класифікацію адаптивних механізмів:

1. Ідентифікація – це ототожнення індивіда з певними представниками групи, що дозволяє засвоїти різні норми, форми та стиль поведінки.
2. Наслідування є свідомим або несвідомим відтворенням індивідом моделі поведінки, досвіду інших людей.
3. Навіювання – процес неусвідомлюваного відтворення індивідом внутрішнього досвіду, думок, почуттів і психічних станів тих людей, з якими спілкується індивід.
4. Соціальна фасилітація («полегшення») – стимулюючий вплив поведінки одних людей на діяльність інших з метою її інтенсифікації.
5. Конформність – усвідомлення особистістю розбіжностей у поглядах з оточуючими та зовнішня узгодженість з ним, яка реалізується через поведінку особистості [13].

Б.С. Братусь зазначає, що провідну роль в розвитку і результативності адаптаційних процесів відіграють саме структури особистості. Автор визначає особистість як своєрідне психологічне знаряддя формування та самобудування в собі людини [10; 3-19].

Згідно поглядів О.Л. Кононко, успішність адаптаційного процесу до навчальної діяльності дітей молодшого шкільного віку визначається гармонійним розвитком особистості, що складається з наступних блоків:

1. Показник інтелектуального розвитку, що несе в собі інформацію про рівень розвитку психічних процесів (пам’ять, мислення, увага) і саморегуляції

інтелектуальної діяльності дитини. Однією із важливих умов успішного навчання в школі є розвиток пам’яті, мислення та довільної уваги. За допомогою пам’яті дитина засвоює знання про навколишній світ і саму себе, опановує норми поведінки, набуває різноманітних вмінь та навичок. Розвиток мислення допомагає дитині оперувати уявленнями, образами предметів. Успішність адаптаційного процесу забезпечується здатністю дитини до довільного зосередження, розподілу та переключення уваги, вмінням здійснювати навчальну діяльність без відволікань.

2. Показник рівня тривожності молодшого школяра. Шкільна тривожність виражається в хвилюванні, підвищеному занепокоєнні в навчальних ситуаціях, поганому ставленні до себе, очікуванні негативної оцінки з боку педагогів, однолітків. Через наростання тривожності знижуються навчальні досягнення, закріплюється неуспіх, підвищується бажання діяти тільки по зразках і шаблонах, страх виявити ініціативу формальному засвоєнню знань і способів дій.
3. Показник сформованості мотиваційної сфери. Високий рівень розвитку навчальної мотивації передбачає чітко сформовану позицію школяра, належні уявлення про школу, позитивне ставлення до шкільного навчання, орієнтацію школяра на опанування нових знань, що визначається інтенсивністю та глибиною інтересу до знань, а також спрямованість дитини на самостійне вдосконалення способів здобуття знань.
4. Самооцінка дитини молодшого шкільного віку. Знання індивідуальних особливостей самооцінки молодших школярів є однією з найважливіших передумов успішної навчальної адаптації. Розвиток емоційно-ціннісного ставлення дитини до себе, результатом якого є певна самооцінка, відбувається через відображення нею реальних зв’язків з навколишнім світом, які існують лише завдяки активності особистості. Правильна самооцінка стимулює навчальну активність молодших школярів, їхнє прагнення поліпшувати досягнуті результати, бути на рівні вимог учителя. При цьому важливо врахувати, що самооцінка як структурний компонент

Я-образу дитини, певний ступінь її емоційно-ціннісного ставлення до себе є постійно діючим мотиваційним фактором у процесі життєдіяльності особистості. Тому, спрямовуючи активність учня, надаючи їй соціальної значущості, можна впливати не тільки на сферу його свідомості, а й досягти гармонізації розвитку підростаючої особистості загалом [34].

Шляхи вирішення проблеми успішності адаптації знайшли відображення не тільки в теоретичних, але і в емпіричних дослідженнях (І.Ревасевич, Є.Клімов, М.Рокіч, А.В. Фурман). А.В. Фурман запровадив інноваційну модульно-розвиваючу систему освіти, яка дає змогу глибше пізнати внутрішній світ особистості кожного школяра. Автор визначив структуру особистісної адаптованості (ставлення, оцінка й самооцінка, внутрішнє прийняття, психологічна ситуація, психічний образ, Я-концепція), яка дозволяє чітко визначити безпосередню наявність адаптаційних процесів у психічній життєдіяльності дитини. Досліджуючи особливості адаптації школярів, автор приходить до висновку, що процесуально-результативні параметри перебігу цього процесу відчутно розширюються й ускладнюються під час кардинальної зміни напрямків діяльності індивіда, соціального оточення або власного внутрішнього світу особистості [54].

Аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел (Ш.Амонашвілі, Е.Лемеройз, Н.Коломінський, Г.Сальє) дає змогу зробити висновок про те, що для організації успішної адаптації дітей молодшого шкільного віку до навчання педагогам потрібно знати й враховувати рівні адаптації дітей до школи та якісні характеристики дітей, що відносять їх до різних рівнів адаптованості.

Головні чинники ефективності навчальної адаптації дітей молодшого шкільного віку в школі О.В. Проскура розглядає через проблематику моделювання процесу педагогічної адаптації [47; 48-58].

Соціальна адаптація – це один із механізмів соціалізації. Проблему адаптації до навчальної діяльності ґрунтовно досліджували такі відомі вчені, як Л.С. Виготський, Г. Балл, А.В. Петровський, Д.Б. Ельконін, З. Білоусова, Л. Дзюбко, Р. Немов. Вони розглядали адаптацію як складний і багатогранний психологічний

процес на шляху становлення особистості; як пристосування дитини до існування у школі згідно з її вимогами, нормами, цінностями та власними потребами, мотивами та інтересами. Відомий вчений Д.Б. Ельконін зазначав, що для розуміння сутності психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку є необхідним ретельний аналіз трьох ліній розвитку дитини. Перша лінія – формування довільності поведінки, друга – оволодіння еталонами та засобами пізнавальної діяльності; третя – перехід від егоцентризму до децентризму [29].

А.В. Петровський визначає адаптацію до навчальної діяльності як одну із стадій розвитку особистості в процесі соціалізації. На стадії адаптації дитина виступає як об’єкт суспільних відносин, на яку спрямовано велику кількість зусиль батьків, вчителів, що оточують дитину. На цій стадії проходить входження у світ людей: засвоєння нової діяльності, оволодіння елементарними нормами і правилами поведінки, соціальними ролями. Дитина, не пройшовши стадію адаптації до навчання і не засвоївши основ соціального життя, не може бути навченою цього потім [44].

А.К. Гришанов під навчальною адаптацією розуміє процес приведення основних параметрів, їх соціальний та особистісний характер у стан динамічної рівноваги з новими умовами шкільного середовища як зовнішнього фактора по відношенню до учня. Дослідник зазначає, що навчальна адаптація – це процес активного пристосування і вольової реалізації засвоєних норм і цінностей в умовах шкільного навчання. Це безперервний процес, який не припиняється ні на день та носить колективний характер (конкретні умови навчального закладу) [56].

Л.С. Виготський акцентував увагу на суспільно-історичному аспекті проблеми навчання і розвитку – розуміння засвоєння знань як процесу залучення дитини до культури, створеної за період розвитку людства. Тому вчений розглядав адаптацію як необхідну умову соціалізації, аналізуючи спосіб входження дитини в новий соціальний світ та процес формування у неї певного ставлення до суспільного оточення. Головним аспектом навчальної адаптації дослідник визначав психологічний – пристосування дитини як особистості до

існування в новому соціальному середовищі з вимогами даного оточення і з власними потребами, мотивами, інтересами [18].

Адаптація до навчання, згідно визначення у педагогічному словнику С.У. Гончаренка – це пристосування, процес або результат процесу, який передбачає гармонійне, з точки зору індивідуальних прагнень дитини, задоволення її потреб, створення умов для її успішного навчання під час перебування в навчальному закладі [21]. . Соціальна адаптація містить сукупність усіх видів діяльності, що відбуваються одночасно і зумовлена орієнтувальними потребами пізнання змін у навчальній діяльності, встановленням з цією метою необхідних емоційних контактів і відносин [53].

Процес адаптації молодших школярів до навчання на етапі входження у шкільне життя впливає на всю життєдіяльність особистості, визначає її емоційне самопочуття. Можна виділити три основні рівні протікання процесу адаптації дітей молодшого шкільного віку:

1. Стихійна адаптація – завдання щодо подолання труднощів початкового періоду навчання дітей молодшого шкільного віку у школі цілеспрямовано не розв’язується.
2. Частково організована адаптація – здійснюються окремі заходи (зазвичай корекційного характеру), спрямовані на подолання визначених труднощів адаптаційного періоду.
3. Організована адаптація – цілеспрямована система взаємодії всіх суб’єктів освітнього процесу (педагогів, школярів, їхніх батьків), що забезпечує порівняно швидке звикання дітей до нової взаємодії в умовах школи [14; 13-15].

У дослідженні Г.Чуткіної виділено 3 рівні адаптації дітей до школи. Високий рівень адаптації дитини до школи передбачає:

- позитивне ставлення дитини до школи;
- адекватне сприймання правил і вимог;
- легке засвоєння навчального матеріалу;
- позитивний статус у класі;

- глибоке і повне оволодіння програмним матеріалом;
- розв’язання школярем ускладнених задач, уважність, чемність до вказівок та пояснень вчителя;
- охоче й сумлінне виконання доручень, без зовнішнього контролю;
- виявлення високої зацікавленость до самостійної навчальної роботи.

Середній рівень адаптації першокласника передбачає:

- позитивне ставлення до школи;
- відвідування уроків не викликає в дитини негативних переживань;
- розуміння навчального матеріалу;
- засвоєння основного змісту програми з усіх предметів, самостійне розв’язування типових задач;
- зосередженість і уважність під час виконання завдань, доручень, вказівок учителя, але разом з тим необхідний контроль з боку дорослого;
- систематичне виконання домашніх завдань;
- сумлінне виконання доручень;
- спілкування з усіма однокласниками.

Низький рівень адаптації проявляється в:

- негативному або байдужому ставленні до школи;
- частому скарженні на здоров’я, поганому самопочутті;
- пригніченому настрої;
- порушенні дисципліни;
- фрагментарному засвоєнні матеріалу, який пояснює вчитель;
- труднощах у виконанні самостійної роботи;
- відсутності інтересу до виконання самостійних завдань;
- нерегулярній підготовці до уроків;
- у потребі постійного контролю та систематичних нагадувань і спонукань як з боку вчителя, так і з боку батьків;
- збереженні працездатності та уважності за наявності тривалих пауз для відпочинку;

- значній потребі допомоги вчителя і батьків для розуміння нового матеріалу і розв’язування задач за зразком;
- пасивності, відсутності близьких друзів [28; 7-8].

Розглядаючи підходи до вивчення адаптаційного процесу навчальної діяльності, можна зробити висновок про те, що адаптація молодших школярів є складним соціально зумовленим явищем, для якого характерна єдність трьох рівнів адаптивної поведінки дитини: фізіологічного, психологічного та соціального. Суб’єкти процесу навчальної адаптації обирають та використовують оптимальну технологію взаємодії, що містить визначений взаємозв’язок методів, засобів та організаційних форм спільної діяльності школяра та вчителя. Педагоги та батьки в тісному партнерстві мають працювати над створенням оптимальних умов для задоволення потреб дітей у навчанні та розвитку.

Мета. Створення умов для забезпечення успішної навчальної адаптації молодших школярів до навчання в школі

Рис. 1.3. Модель процесу навчальної адаптації молодших школярів до навчання в школі за О.В. Проскурою

Системоутворюючим елементом моделі процесу навчальної адаптації молодших школярів до навчання в школі є мета, що визначається соціальним замовленням учасників освітнього процесу, – створення умов для забезпечення успішної навчальної адаптації молодших школярів до навчання в школі. Для реалізації поставленої мети необхідно визначити психолого-педагогічні умови зовнішнього і внутрішнього плану. До умов зовнішнього плану відносять організоване особистісно орієнтоване середовище для навчання молодших школярів; до умов внутрішнього плану – характеристики особистісного розвитку дітей, систему чинників, що впливають на процес адаптації, професійно-особистістну культуру батьків, педагогів.

В центрі процесу навчальної адаптації – школярі, педагоги, батьки. Їхня взаємна діяльність базується на абсолютній довірі та єдності.

Одним із важливих джерел впливу на процес навчальної адаптації молодших школярів до навчання у школі є зміст процесу навчальної адаптації – це система вимірів, знань, умінь та навичок, елементи соціального і творчого досвіду.

Зміст навчальної адаптації полягає в організації наступності дошкільного навчальним закладом та школою; формуванні особистісно-орієнтованого освітнього середовища для молодших школярів; психолого-педагогічній підтримці учнів, що мають труднощі в адаптації.

Суб’єкти процесу навчальної адаптації обирають та використовують оптимальну технологію взаємодії, що містить визначений взаємозв’язок методів, засобів та організаційних форм спільної діяльності школяра та вчителя. Педагоги та батьки в тісному партнерстві мають працювати над створенням оптимальних умов для задоволення потреб дітей у навчанні та розвитку.

Результатом процесу навчальної адаптації молодших школярів є показники особистісного зростання дитини, а саме:

- формування позитивного ставлення до школи;
- здатність до прийняття шкільних вимог, правил та оволодіння безпосередніми бажаннями, відповідальність;
- уміння знаходити контакт та підтримувати його з дорослими та ровесниками;
- вміння засвоювати навчальний матеріал, використовувати інформацію для прийняття власних рішень;
- здатність до самостійного і творчого виконання навчальних та інших доручень.

Як зазначає О.В. Проскура, використання моделі процесу навчальної адаптації учнів молодшого шкільного віку до навчання в школі дає змогу здійснювати управління навчальним процесом на діагностичній основі із застосуванням комплексу психолого-педагогічних, мотиваційно-цільових, організаційно-виконавських та регулятивно-корекційних чинників [47].

Результати багатьох досліджень свідчать про те, що сприятливий психологічний клімат, ігрові методи навчання підвищують розумову активність дітей, стабілізують їхній душевний стан. Під час здійснення психологічної підтримки дітей важливо поєднувати сприятливий педагогічний клімат із

придуманим режимом дня, ретельно нормованими розумовими та емоційними навантаженнями.

Отже, успішність навчальної адаптації визначається характеристиками середовища та психічного світу особистості молодшого школяра. Основний напрямок розвитку адаптивної активності дитини безпосередньо пов’язаний з процесами становлення, оцінки і прийняття нею норм і цінностей того основного соціального середовища, до якого вона входить. Факторами успішної адаптації до навчальної діяльності є рівень психологічного комфорту учнів та високі показники пізнавальних процесів, їхня готовність до школи, емоційно-ціннісне ставлення до навчального закладу, участь у суспільному житті класу. Зазначені характеристики взаємозалежні та взаємообумовлені, вони складають цілісну картину соціального буття школяра.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У магістерській роботі запропоноване теоретичне обґрунтування та практичне розв’язання наукової проблеми - підготовка майбутніх вчителів

початкової школи до організаційної соціальної адаптаціїї молодших школярів на основі виомкремлених педагогічних умов.

Результати науково - педагогічного пошуку свідчать про успішне виконання сформульованих завдань і досягнення мети дослідження, що дає підстави для переконливих та обґрунтованих висновків.

Визначено та обґрунтовано структуру підготовки майбутніх вчителів початкової школи до організації навчально-виховної роботи з учнями, що складається з ціннісно-мотиваційного, когнітивного (знаннєвого) та операційно-діяльнісного (практичного) компонентів. Зазначені структурні компоненти - цілісні системні утворення, які перебувають у ієрархічній взаємозалежності. Відповідно до кожного компонента виокремлено критерії підготовки майбутніх вчителів початкової школи до організаційної соціальної адаптаціїї молодших школярів.

На підставі окреслених показників визначено й охарактеризовано рівні підготовленості майбутніх педагогів початкової ланки освіти до організації роботи з дітьми: високий, достатній, середній та низький.

Виокремлено педагогічні умови, які сприяють ефективній підготовці майбутніх вчителів початкової школи до організації навчально-виховної роботи з учнями різними засобами, а саме: організація навчально-виховного процесу у загальноосвітньому навчальному закладі.

Охарактеризовано динаміку рівнів підготовленості студентів до соціальної адаптації молодших школярів.

РОЗДІЛ ІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬГО ВЧИТЕЛЯ ДО СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Емпіричне дослідження підготовки майбутнього вчителя до роботи з молодшими школярами

Підготовленість є істотною передумовою цілеспрямованості та ефективності діяльності. Високий рівень її сформованості допомагає майбутнім педагогам виконувати свої професійні обов'язки, обґрунтовано застосовувати знання, використовувати досвід, перебудовувати професійні дії у відповідності з життєвими ситуаціями. Її можливо трактувати, і як результат, і як мету професійної вузівської підготовки, як існуючу передумову цілеспрямованої діяльності студентів та її ефективності, як наявність певних здібностей у студентів або якостей особистості майбутніх спеціалістів.

При успішному процесі підготовки до майбутньої діяльності та виконанні конкретної діяльності у життєвому просторі, підготовленість може трансформуватися в прикінцевий результат усього попереднього професійного розвитку людини (готовність до будь-якого напрямку роботи). Поняття «готовність» і «підготовленість» взаємопов'язані, однак являють собою характеристику одного і того ж явища (підготовки до професійної діяльності) з різних точок зору.

Серед причин недостатньої підготовки майбутніх педагогів до соціальної адаптації з молодшими школярами можливо визначити:

- відсутність цілеспрямованої підготовки до означеного напряму професійної діяльності майбутніх педагогів;

- система педагогічної практики у класичних університетах не дозволяє реалізувати ефективну підготовку майбутнього фахівця до даної професійної діяльності;

У науково-педагогічній літературі існують різноманітні підходи до визначення поняття критеріїв і показників підготовленості до професійної діяльності, оскільки у їх визначенні є значні розбіжності. На основі аналізу різних точок зору (В.А. Бєліков, В.І. Загвязінський, І.Ф. Ісаєв, Є.О.Клімов) можливо визначити такий критерій як якість, властивість досліджуваного об'єкта, що дає

можливість зробити висновок про його стан, рівні функціонування і розвитку певних професійних здібностей. Критерії відображають абстрактний (теоретичний) рівень опису об'єкта вимірювання.

Вибір критеріїв відображає сутність показника обґрунтованості інформації. Тому для узагальнення одержаних даних під час дослідно- експериментального етапу нашого дослідження було використано критеріальний підхід до діагностики рівнів підготовленості майбутніх педагогів до роботи з молодшими школярами, виокремлено критерії та відповідні показники результату підготовки даних спеціалістів.

Основними критеріями підготовленості студентів до роботи з молодшими школярами є:

1) особистісний – наявність професійно-значущих особистісних характеристик та їх прояв у процесі взаємодії з молодшими школярами;

2) теоретичний (когнітивно-рефлексивний) – наявність знань про особливості розвитку особистості молодшого школяра, форми прояву відхилень у поведінці та готовності до взаємодії з дітьми даної категорії;

3) мотиваційний – включає професійно-мотиваційну спрямованість соціального педагога під час діяльності з молодшими школярами;

4) технологічний – володіння вміннями і навичками, технологічними прийомами проведення соціально-педагогічної роботи з молодшими школярами.

Особистісний критерій має особливу значущість, оскільки саме його компоненти визначають професійний саморозвиток особистості.

Звертаючись до проблеми виділення професійно важливих якостей соціального педагога, учені визначають такі якості соціального педагога, як гуманістичні (альтруїзм, доброта, милосердя), соціально-рольові (почуття власної гідності, реальна оцінка себе, уміння приймати виклики долі, впевненість в особистому професіоналізмі), психологічні (вольова саморегуляція, відкритість, здатність сприйняти іншу людину), педагогічні (здатність навіювати та впливати, комунікативні здібності).

Потрібно виділити наступні показники особистісного критерію підготовленості студентів до роботи з молодшими школярами:

- здатність до емпатії,
- презентаційно-стильові здібності (оригінальність мислення, комунікабельність, упевненість),
- мобільність (гнучка адаптація до змін, соціальна адаптованість),
- стресостійкість (емоційна стійкість) та висока саморегуляція,
- креативність (творчий потенціал),
- професійна соціально-педагогічна спрямованість.

Різні ступені сформованості критеріїв підготовленості студентів до роботи з молодшими школярами характеризують рівні готовності студентів до роботи з даною категорією дітей, при визначенні яких ураховувалися дослідження Б.С. Блума, К.С. Виготського, В.В. Давидова, А.Н. Леонтьєва, П.Я. Гальперіна, С.Л. Рубінштейна, Д.Б. Ельконіна, О.В. Госсе, Р.А. Литвак, Н.В. Кузьміної, В.А. Сластеніна, Н.М. Яковлевої.

Результати даних досліджень дозволили нам виділити такі рівні підготовленості студентів до роботи з молодшими школярами:

- високий (результативний),
- середній (орієнтувальний),
- низький (адаптаційний).

Високий рівень характеризується високими навчальними досягненнями з предметів соціально- педагогічного спрямування, які інтегрують основні знання щодо проблематики соціальної адаптації та відповідної соціально-педагогічної практики; високим рівнем мотивації до роботи з молодшими школярами та готовності до професійного саморозвитку; розвиненими здібностями до емпатії, емоційною стійкістю та соціальною зрілістю, високим рівнем розвитку соціальної перцепції, орієнтації та мобільності у соціальній дійсності; усвідомленням прояву активної позиції у професійній діяльності та потреби взаємодії з дітьми даної категорії; усвідомленістю використання технологій діяльності з молодшими школярами.

Середній рівень підготовленості майбутніх педагогів до роботи з молодшими школярами визначається ситуативними високими показниками навчальних досягнень з проблематики адаптації молодших школярів; професійних прагнень до взаємодії з дітьми даної категорії; наявністю професійно-значущих особистісних характеристик, але повністю не сформованих; присутністю базового рівня в оволодінні основними технологічними прийомами діяльності з дітьми даної категорії; загальною спрямованістю особистості студентів та особистісною соціальною зрілістю; сформованістю рефлексивних умінь, що дозволяють їм критично ставитися до власних професійних дій та усвідомлювати вирішення проблемної ситуації в технологічному процесі.

Низький рівень характеризується поверховими знаннями щодо технологій соціально-педагогічної діяльності з молодшими школярами; відсутністю соціальної мобільності, позитивної мотивації до взаємодії з дітьми та готовності до професійного саморозвитку.

Кожен з цих рівнів підготовленості студентів до соціальної адаптації з молодшими школярами взаємодіють один з одним. Усередині кожного рівня між окремими студентами існують відмінності в ступені їх готовності до роботи з дітьми даної категорії: повна готовність, часткова, неготовність. При переході з рівня на рівень ступінь їх підготовленості підвищується.

Розробка діагностичного інструментарію здійснювалася на методологічних засадах обґрунтованості, точності, стійкості, які забезпечують отримання надійної та достовірної інформації про рівні готовності студентів до роботи з молодшими школярами.

Дана програма дозволяла нам не тільки визначати рівень підготовленості студентів до роботи з молодшими школярами, але й включати їх в самодіагностику. Основним компонентом структури особистості вчителя є професійна спрямованість його діяльності, яка визначає поведінку, ставлення до професії, до своєї праці, передусім до дитини (спрямованість на прийняття особистості молодшого школяра) та емоційне ставлення до діяльності, що характеризується інтересами, нахилами, переконаннями, ідеалами.

На підставі їхнього аналізу можна зробити висновок, наскільки значущі для нього професійна діяльність та її об'єкт, як глибоко він усвідомлює можливість правильного розв'язання соціально - педагогічних задач; як співвідносяться соціально-педагогічна спрямованість із самооцінкою особистості, рівнем домагань, здібностями, характером тощо.

Основним мотивом адекватної професійної спрямованості педагога є інтерес до змісту його діяльності, усвідомлення свого покликання, відчуття потреби в обраній діяльності.

Професійно-педагогічна спрямованість включає позитивну «Я-концепцію», яка складається із цілісної системи ставлень до себе як до фахівця, що діє ефективно, результативно та здатен долати труднощі. Особливістю «Я – образу» педагога, що взаємодіє з дітьми молодшого шкільного віку є висока адаптивність, яка передбачає відкритість у спілкуванні, бажання допомогти та сприйняти особистість дитини, підтримати, захистити. Здатність до аффіліації - мотиваційного стану, пов’язаного з потребою у спілкуванні, в емоційних контактах з іншими людьми, є обов’язковим компонентом спрямованості особистості педагога.

Зміст її в процесі професійної діяльності з молодшими школярами полягає не лише в бажанні спілкуватися з даною категорією дітей, а й цей вид міжособистісної взаємодії повинен приносити задоволення, емоційно захоплювати й збагачувати не тільки дітей, але й соціального педагога.

У психолого-педагогічному низький ступінь самоактуалізації особистості є наслідком і причиною авторитарної практики навчання і виховання, схильності до монологічних форм спілкування, маніпулювання людьми за допомогою жорстких оцінок і санкцій, недовіри людини до інших людей та самої собі, ригідності поведінки, низької креативності, нерозвиненості пізнавальних потреб. У той же час сама по собі самоактуалізація є одночасно ознакою і процесом «кристалізації» пропріуму зрілої особистості.

Особистісна соціальна зрілість передбачає відповідальну побудову власної соціальної ролі в професійній діяльності відповідно до загальних моральних

принципів та особистої місії. Соціальна зрілість – система якісного розвитку особистості студента, елементами якої є соціальна активність, соціальне самовизначення та соціальна відповідальність.

Професійну мобільність у процесі взаємодії з молодшими школярами ми визначаємо як інтеграційний показник особистісної підготовленості студентів до роботи з даною категорією дітей, що включає:

- потребу у самоорганізації, самовизначенні і саморозвиткові; здатність оперативно та швидко перебудовувати професійну діяльність в залежності від соціально-педагогічної ситуації;
- гнучкість поведінки педагога, що проявляється в його здатності вчасно змінювати стратегію впливу на особистість;
- діагностичну, реабілітаційну технологію роботи з молодшими школярами.

Першим етапом експериментального дослідження являється констатувальний експеримент, завданням якого є проведення запропонованого анкетного опитування серед студентів з метою встановлення рівнів усвідомлення цілей та завдань соціальної адаптації з учнями початкової школи. (Перелік питань у Додатку А)

З отриманих результатів спостереження ми дізналися, що 79.2 % опитаних відповіли ствердно на питання "Чи має сучасний вчитель початкової школи бути підготовленим до соціальної адаптації учнів молодшого шкільного віку?". Але за результатами самооцінки власної підготовки до зазначеної діяльності переважна кількість респондентів, що становить 65%, знаходиться на високому рівні. Також виявлена і інша негативна тенденція - у 34 % опитаних виявилось вузьке та у 38 % опитаних хибне розуміння мети і завдань організації навчально-виховної роботи щодо соціальної адаптації учнів. У відповіді на запитання " З якими труднощами у роботі вчитель може зустрітись, здійснюючи організацію навчально-виховної роботи з проблеми соціальної адаптації?" студенти вказали, що в ході проходження педагогічної практики відчувалася нестача підтримки з боку вчителя - класовода, обмеженість проведення виховних заходів та вибору

виховних ситуацій, недостатнє емоційне благополуччя учнів, відсутність методичних розробок відносно організації навчально-виховної роботи з протягом усього процесу їх навчання та виховання. Основна кількість студентів, що складає 63 % у запитанні "В чому саме є для вас привабливою навчально-виховна робота?" вибрали відповіді "дозволяє вчителю проявити себе з гуманної сторони" та "з’являється бажання розташувати до себе дітей". А у 29 % опитаних переважав варіант відповіді "розвиває інтерес учнів до навчання". Варіант "дає можливість розвивати індивідуальні якості дітей" обрала менша кількість опитаних. На думку 66 % старшокурсників учень початкової школи ще не має вподобань до свого дорослого життя, не визначений і його пошук починається лише у середній школі.

На основі проведеного опитування виявилося, що 72 % респондентів розуміє необхідність організаційної соціальної адаптації навчально-виховної роботи з учнями початкової школи.

Отримані дані було занесено до таблиці 1.

Таблиця 1.

Визначення усвідомлення цілей та завдань соціальної адапатації у роботі з учнями.

Усвідомлення цілей та завдань соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями	
79, 2% студентів	Вважають, що сучасний вчитель початкової школи має бути підготовленим до організаційної соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями.
65 % студентів	Знаходяться на високому рівні самооцінки власної підготовки до здійснення зазначеної діяльності.
63 % студентів	Вважають, що навчально-виховна робота з учнями дозволяє вчителю проявити себе з гуманної сторони і що завдяки їй з’являється бажання розташувати до себе дітей.
29 % студентів	Вважають, що навчально-виховна робота з учнями розвиває інтерес даної категорії учнів до навчання.
42 % студентів	Вважають, що навчально-виховна робота з учнями дає

	можливість розвивати індивідуальні якості таких дітей.
34 % студентів	Мають вузьке розуміння мети та завдань навчально-виховної роботи з учнями початкової школи.
38 % студентів	Мають хибне розуміння мети та завдань навчально-виховної роботи з учнями початкової школи.
66 % студентів	Вважають, що учень початкової школи ще не має вподобань щодо свого подальшого життя, не визначений і його пошук починається лише у середній школі.
46 % студентів	Вважають за необхідне організацію навчально-виховної роботи з учнями початкової школи.

З метою з’ясування рівнів підготовки студентів до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями . виокремимо компоненти готовності до досліджуваної діяльності.

Структуру готовності до соціальної адаптації з учнями розглядають як сукупність *когнітивного, мотиваційно-ціннісного, операційно-змістового, рефлексивно-оцінного компонентів*, які взаємопов’язані між собою.

Когнітивний компонент готовності до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями об’єднує сукупність знань педагога про суть та специфіку навчально-виховних технологій, їх види та ознаки, комплекс умінь та навичок із застосування навчально-виховних технологій у структурі власної професійної педагогічної діяльності. Цей компонент характеризують обсяг знань - глибина, ширина, системність, стиль мислення, умінь та навичок педагога.

Для успішної соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями, майбутній педагог повинен знати: методологічні основи проблеми навчально-виховної роботи з учнями, цілі та завдання гуманістичного виховання дитини, засоби саморозвитку, закономірності розвитку молодших школярів, індивідуально - психологічні особливості молодших школярів, засади та засоби навчально-виховної роботи з учнями.

Показниками когнітивного компоненту є:

- ✓ сформована система теоретичних знань щодо загальнолюдських, сутності гуманістичних ідей, засад особистісно-орієнтованої моделі навчання та виховання учнів, усвідомлення психолого-педагогічних механізмів розвитку особистості, відомостей з вікової та педагогічної психології, педагогіки, методики;
- ✓ набуті вміння та навички проявляти знання у ході здійснення практичної діяльності, визначати напрями особистісного розвитку вихованців, передбачати розвиток різних соціальних ситуацій, обирати ефективні форми діалогового міжособистісного спілкування.

Мотиваційно-ціннісний компонент є центральним у виявленні рівня готовності, який виступає передумовою ефективності його діяльності та характеризує мету, спрямованість, ціннісні орієнтації, стиль. Виражає усвідомлене ставлення педагога до навчально-виховних технологій та їх ролі у розв’язанні актуальних проблем педагогічної освіти. Від того, чим мотивує педагог свою готовність до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями, досягнуті результати. Мотивація особистості педагога обумовлена його професійними інтересами, ціннісними орієнтаціями, ідеалами.

Позитивну мотивацію педагога до соціальної адаптації з учнями засвідчує задоволення таких його особистісних та професійних потреб, як можливість розвитку його вихованців, підвищення педагогічної майстерності, подолання професійних труднощів.

Операційно - змістовий компонент характеризують такі показники:

- ▪ система професійних умінь - гностичних, проектувальних, конструктивних, організаційних, комунікативних
- ▪ навички запроваджувати методи, прийоми, технологій навчально-виховної роботи.

Позитивними показниками розцінювалися уміння ініціювати активність суб’єктів взаємодії, спрямовану на перетворення самих себе та оточуючих, визначати мету діяльності, складати план дій, обирати доцільні методи та форми

виховного впливу, свідомо приймати рішення, реалізовувати їх на практиці, передбачати результат.

Рефлексивно-оцінний компонент характеризується можливістю здійснювати діагностику розвитку вихованців, враховувати особливості їх емоційного стану та рівня ефективності праці педагога (див Додаток А); реалізувати рефлексію професійної діяльності на основі самооцінки та самоаналізу. За цим критерієм визначаються професійні вміння педагога з'ясовувати результативність виховного впливу, забезпечувати регулювання, контроль та оцінку його діяльності. Він реалізується через такі рефлексивні процеси, як саморозуміння та розуміння іншого, самооцінювання та оцінювання іншого.

На основі аналізу визначених критеріїв було встановлено рівні готовності майбутніх вчителів початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями.

Результати проведеного тестування показали, що більш ніж у половини студентів, а це 54 %, переважає високий рівень готовності до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями. Тобто у переважної більшості майбутніх вчителів початкової школи стосунки з учнями носять суб'єкт - об'єктивний характер. В свою чергу у 26 % респондентів середній рівень і у 20 % - низький рівень.

Таблиця 2.

Результати готовності майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями.

	Високий	**Середній**	**Низький**
Когнітивний рівень	41 %	9 %	50 %
Мотиваційно-ціннісний рівень	66 %	21 %	13 %
Операційно-змістовий рівень	50 %	26 %	24 %
Рефлексивно-оцінний рівень	50 %	27 %	23 %

За допомогою Рис.2 є можливість прослідкувати дану тенденцію.

Рис.1. Результати готовності майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями.

Як показало проведене дослідження, для студентів характерний достатній рівень готовності до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями. Проведений нами констатувальний експеримент показав високий рівень готовності майбутніх вчителів початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями.

Спричинити такий стан, на мою думку, могло достатнє розуміння важливості соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями, відсутність усвідомлення студентами мети та завдань навчання та виховання учнів, достатній рівень розвитку практичного досвіду майбутніх вчителів

початкової школи, наявність студентських стереотипів навчання та виховання молодших школярів.

Тому розроблена модель підготовки майбутніх вчителів початкової школи до навчально-виховної роботи з учнями спрямована на розв’язання ситуацій, котрі можуть виникнути під час навчально-виховного процесу, проведення виховних заходів, проведення уроків, створення навчальних та виховних ситуацій під час процесу навчання.

2.2.Методичні рекомендації шодо підготовки майбутнього вчителя до соціальної адаптаціїї молодших школярів

Завданням експериментального дослідження було:

- Провести аналіз результатів експериментального дослідження.
- Розробити навчально-методичні комплекси навчально-пізнавальної, самостійної науково-дослідної роботи, навчально-виховних, педагогічних практик, що ґрунтуються на пізнавальних, індивідуальних, дослідницьких завданнях.
- Здійснити коригування теоретичних та методичних рекомендацій щодо готовності майбутніх вчителів початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями та внести зміни і доповнення до змісту навчання майбутніх педагогів початкової школи.

Проведення експериментального дослідження можна умовно розділити на кілька взаємопов’язаних етапів, що відображають загальну логіку пошуку.

І) *На першому етапі* здійснювався теоретичний аналіз проблеми: досліджувалася філософська, психолого-педагогічна література. Узагальнювався досвід навчання майбутніх вчителів початкової школи у вищих навчальних закладах, обґрунтовувалася методика дослідження, проводилася діагностика стану досліджуваної проблеми в практиці роботи вищої та загальноосвітньої школи. На засадах особистісно та компетентнісно орієнтованих підходів вдосконалювалися курси "Загальні основи педагогіки", "Історія педагогіки",

"Дидактика", "Вступ до спеціальності", " Теорія та методика виховання", методики початкового навчання, програми практик. Узагальнені результати послугували підґрунтям для розроблення методики пошукового дослідження.

II) *На другому етапі* був проведений пошуковий, констатувальний та розпочато формувальний експеримент. На підставі проаналізованих психолого-педагогічних та філософських джерел щодо системи професійної підготовки до педагогічної взаємодії, із урахуванням аналізу позитивного національного досвіду, сучасних зарубіжних технологій, безпосередньої експериментальної роботи розроблялася концепція дослідження, визначалися підходи до її реалізації у процесі науково-дослідної, навчально-пізнавальної діяльності та педагогічної практики.

Було сформульовано припущення, що зміст підготовки до педагогічної взаємодії потребує змін у напрямі посилення спеціальної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії, а система професійної підготовки має бути цілісною та відкритою, спрямованою на особистісно та компетентнісно зорієнтоване навчання та виховання.

Результати пошуку слугували підґрунтям для вдосконалення змісту, форм, методів і складових підготовки майбутніх педагогів до педагогічної взаємодії з учнями та реалізувалися у викладанні курсів та спецкурсів для студентів.

III) *Третій етап* передбачав практичну перевірку основних положень концепції, формування готовності педагогів до педагогічної взаємодії, коригування експериментальних методик.

Практичне заняття визначалося навчальною програмою дисципліни та супроводжувалася навчальними посібниками, практикумами, конспектами лекцій викладача, списком наукової та фахової, монографічної та періодичної літератури. Індивідуальні навчальні заняття проводилися з метою підвищення рівня підготовки студентів до педагогічної взаємодії та розкриття їхніх індивідуальних творчих здібностей. У процесі виконання контрольних, творчих, проблемних завдань студенти опанували методику проведення наукових досліджень.

Проміжні й кінцеві результати дослідної роботи аналізувалися, узагальнювалися, проводилася кількісна та якісна обробка даних результатів.

Також експериментальна робота передбачала експертне оцінювання навчальних посібників. Визначення якості навчальних посібників, роль у формуванні готовності майбутніх вчителів до соціальної адаптації і педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі початкової школи, здійснити подальшу ґрунтовну корекцію їх змісту, перевидати для більшого загалу користувачів.

2.3. Результати експериментального дослідження

Мета формувального експерименту полягала в тому, щоб реалізувати таку систему навчально-виховного процесу, яка б стимулювала розвиток у майбутніх вчителів початкової школи ознак вияву кожного із компонентів готовності до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями. Цього передбачалося досягти шляхом формування у майбутніх педагогів глибини і системності знань складових готовності до навчально-виховної роботи з учнями, дієвості практичних умінь, сталого інтересу до обраної професії, майбутньої педагогічної діяльності. Комплексна організація підготовки передбачала взаємозв’язок науково-дослідної, навчально-пізнавальної, виховної підсистем та підсистеми практик з урахуванням динаміки розвитку готовності до навчально-виховної роботи з учнями.

Організовуючи дослідження, бралося до уваги те, що для успішної готовності майбутніх вчителів початкової школи до навчально-виховної роботи з учнями у навчальному середовищі школи першого ступеня необхідна дія зовнішніх чинників, особливих умов, які можливо створити у процесі навчання і які викликають у суб’єкта позитивні емоційні переживання. Наслідком дії таких чинників є прийняття суб’єктом рішення щодо вибору означеної діяльності як майбутньої професії чи відмови від неї.

Успішне формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адаптації з учнями є наслідком цілеспрямованої взаємодії викладача та студента. Доцільним, зважаючи на характер цього процесу як педагогічного явища, є розподіл його на етапи, для кожного з яких притаманні певні впливи з боку викладача та реакції студентів. На основі описаних у дослідженнях чотирьох рівнів сформованості професійно - пізнавального інтересу до навчально-виховної роботи з учнями: високий (педагогічне покликання), достатній (стала захопленість), елементарний (ситуативне позитивне ставлення) і низький (байдуже ставлення), було виокремлено чотири етапи його формування:

1) Організаційно - інформаційний
2) Професійно - педагогічного проектування
3) Рефлексивний
4) Ціннісно-коригувальний

Усвідомлюючи, що успішність формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адаптаціїї молодших школярів залежить від змісту, форм та методів навчання, а також від якості взаємин викладачів та студентів, було побудовано експериментальну роботу за принципами гуманізації, інтеграції та професійної спрямованості. Співпраця викладача та студентів, стимулювання самостійності, врахування ролі самооцінки та мотивації особистості розглядалися як підґрунтя формування професійно - пізнавального інтересу до навчально-виховної роботи з учнями, що мають труднощі у соціальній адаптації.

Змістом педагогічної підготовки майбутніх вчителів початкової школи виступив блок педагогічних дисциплін, спрямованих на опанування ними методології та технологій педагогічної діяльності ("Вступ до спеціальності", "Педагогіка", Концептуальним положенням дослідження стала необхідність інтеграції змісту означених дисциплін та викладання їх впродовж всього навчання у ВНЗ.

Особливу увагу було приділено курсу "Вступ до спеціальності", який було розглянуто як своєрідний орієнтувальний модуль блоку педагогічних дисциплін.

Його вивчення було спрямоване на формування ціннісних уявлень , її соціальну значущість, гуманістичний і творчий характер; формування засад професійної культури студентів; поглиблення орієнтації на педагогічну професію, розвиток особистісного ставлення до педагогічної діяльності.

Вступна тема "Роль педагогічної професії у сучасному суспільстві " мала на меті висвітлення ідей прогресивних педагогів минулого про значення та місце вчительської професії у соціумі, а також ролі традицій та інновацій у розвитку освітніх процесів. Студенти ознайомлювалися з особливими функціями педагогічної діяльності та її компонентами. Проблемні питання "Чому в усіх видах діяльності існує суб’єкт та об’єкт, а в педагогічній діяльності є не об’єкт, а суб’єкт?", " Чому за сучасних умов переходу на нові інформаційні технології та розширення можливостей отримання інформації роль педагога не лише не знижується, а навіть зростає?" сприяють усвідомленню студентами першого курсу соціальної значущості педагогічної професії. Студенти під керівництвом викладача доходять висновку, що специфіка педагогічної діяльності полягає у глибокому проникненні її в особистість самого педагога. Особливий інтерес для них становить відкриття, що за умов створення нових освітніх систем, впровадження інформаційних технологій у різні сфери життя суспільства зростає значення особистісних якостей педагога.

Другий змістовий модуль курсу "Вчитель як суб’єкт педагогічної діяльності "розкриває гуманістичну сутність особистості майбутнього вчителя початкової школи, зміст його професійної та загальної культури, професійно значущі якості особистості та структуру професійної компетентності вчителя.

Третій змістовий модуль "Педагогічна діяльність вчителя" спрямовується на розкриття мети, сутності та змісту педагогічної діяльності як особливого виду соціальної діяльності, спрямованої на передання молодшим поколінням від старших накопиченої людством культури, створення умов для особистісного розвитку та підготовку майбутнього вчителя початкової школи до виконання певних соціальних ролей у суспільстві. До нього належить тема "Мотивація педагогічної діяльності", що висвітлює сукупність внутрішніх та зовнішніх

мотивів діяльності педагога, серед яких домінантним є турбота про щастя дітей, які роблять перші кроки у складному суперечливому світі. У цьому ракурсі розглядаються функції педагогічної діяльності, педагогічні вміння вчителя та стилі педагогічної діяльності. Детальніше проаналізовано зміст, складові та показники педагогічної майстерності вчителя. Студентам пропонуються тести для самоперевірки здатності до педагогічної діяльності, розвитку задатків до неї, рівня емпатійності, рефлективності тощо.

Завдання такого типу мають супроводжувати вивчення усіх педагогічних дисциплін, адже саме вони покликані поєднати у свідомості майбутніх педагогів вчительський ідеал та конкретні знання, вміння та якості, якими має володіти вчитель. Це подолання поширеного у практиці ВНЗ розриву між декларативним утвердженням високої моральної місії педагога та реальним рівнем вимог до представників педагогічної професії.

Започатковуючи систематичну педагогічну підготовку, зміст означеного курсу синтезував соціокультурні, психологічні та педагогічні знання про специфіку педагогічної професії та сутність педагогічної діяльності і можливості самопізнання свого професійного зростання.

У змісті дисципліни "Вступ до спеціальності " було задано своєрідну індивідуальну траєкторію розвитку професійно - пізнавального інтересу до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі початкової школи, на яку орієнтувалися навчальні програми всіх педагогічних предметів.

Метою курсу "Педагогіка" є вивчення загальних закономірностей виховання, навчання та розвитку підростаючих поколінь, які становлять теоретичне підґрунтя фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Програма курсу передбачає чотири змістові модулі, що відображають основні розділи педагогіки: "Загальні основи педагогіки", "Дидактика", "Теорія виховання " та "Школознавство". Теми, що включені до першого змістового модуля, ознайомлюють студентів із педагогікою, як наукою, її категоріальним апаратом, джерелами та теоретичними засадами, методами наукового дослідження у педагогіці. Матеріал цього модуля підводить майбутніх педагогів

до усвідомлення мети виховання, принципів побудови освітньої системи в Україні. Другий змістовий модуль ознайомлює студентів із засадами дидактики. Зміст цього модуля включає загальну характеристику процесу навчання, аналіз принципів, методів, засобів та форм організації навчання. Третій та четвертий змістові модулі передбачають опанування студентами матеріалу з таких розділів педагогіки, як "Теорія виховання " та "Школознавство".

Зміст навчального курсу ґрунтується на ідеях народної педагогіки, класичних педагогічних теоріях видатних вітчизняних та зарубіжних вчених, сучасних наукових концепціях, враховує визначені в державних нормативно - правових документах напрямки розвитку освіти в Україні.

У викладанні курсу використовувалося включення студентів до різних форм навчальної роботи: лекції, семінарські заняття, самостійна робота. На лекціях логічно та послідовно викладалися найбільш загальні та складні питання, що формують у майбутнього спеціаліста систему загальнопедагогічних уявлень. Семінарські заняття уточнювали, конкретизували та систематизували знання студентів, здобуті в ході проведення лекцій та виконання самостійної роботи., розвивали вміння робити повідомлення, висловлювати власне розуміння проблемних питань, формувати педагогічне мислення та професійно - пізнавальний інтерес до навчально-виховної роботи з учнями молодшого шкільного віку.

У процесі дослідно-експериментальної роботи широко використовувалися інтерактивні технології навчання, що активізувало пізнавальну діяльність студентів, максимально наблизило їх навчальну діяльність до професійної. Значну увагу було приділено навчальній та педагогічній практиці як важливому засобу адаптації майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної діяльності, випробування власних можливостей, підтвердження правильності професійного вибору.

Відповідно до гіпотези та виявлених у результаті теоретичного аналізу наукової літератури та костатувального експерименту сутністю й особливостей підготовки студентів до організаційної соціальної адапатації у навчально-

виховній роботі з учнями було обґрунтовано модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до о навчально-виховної роботи з учнями.

Завданням цього етапу було ініціювання бажання студентів здобувати необхідні знання та навички з метою успішного здійснення навчально-виховної роботи з проблем соціальної адаптації. У першокурсників формували знання про виникнення та становлення професії вчителя, гуманістичну сутність педагогічної діяльності, її функції, види та мотивацію. З метою посилення інтересу до навчальної інформації застосовували перспективний педагогічний досвід, ідеї педагогіки співпраці.

Викладачі відзначали підвищення відповідальності та активності під час занять, значне зменшення пропущених занять, більшу зацікавленість з боку студентів під час виконання практичних завдань. Самі студенти також оцінили нововведення досить високо. За цією системою студент має якомога більше працювати самостійно: читати додаткову наукову літературу, виконувати індивідуальні завдання, брати активну участь у дискусіях та диспутах.

Вважаючи, що найдієвішим та найкращим для сприйняття є особистий приклад викладача як носія педагогічної професії, було проведено попередню роботу з викладацьким складом стосовно завдань та проміжних результатів дослідницько-експериментальної роботи. Апелюючи до їхнього бажання самовдосконалення та творчого пошуку, спираючись на здатність відступати від традиційної університетської практики та застосовувати інноваційні педагогічні технології, було спільно розроблено план роботи з впровадження запропонованої системи педагогічних умов підготовки майбутніх вчителів початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями. Викладачі були ознайомлені із побажаннями студентів, що їх висловили на консультативному етапі дослідження.

Набула підтримки у студентів ідея використання ділових ігор як форми колективної творчості. Якщо спочатку вони поставилися до ідеї скептично, то після застосування гри "Школа і соціум " змінили свою думку та позитивно оцінили використаний у ній метод мозкового штурму. Студенти переконалися, що

обговорення різних поглядів на значення процесів навчання та виховання, їх зміст доводить багатоплановість цих складних соціальних явищ.

Для формування аналітичних умінь студентам був наданий алгоритм розв’язання педагогічних ситуацій. Засвоєння алгоритму важливе з огляду на створення умов ефективного педагогічного спілкування та запобігання зниженню інтересу студентів до вирішення педагогічних ситуацій. Майбутні вчителі початкової школи мають чітко засвоїти, що педагогічна ситуація є одиницею педагогічної діяльності і що у практичній роботі вчителя вони постають багаторазово і, як правило, одночасно. Студентам був запропонований алгоритм, що включає п’ять етапів.

Перший етап забезпечує адекватне оцінювання вчителем ситуації та усвідомлення свого ставлення до неї з метою застереження від прийняття імпульсивного рішення, яке може ускладнити взаємини з учнем. Студенти мають розуміти, що швидко приймати рішення варто лише тоді, коли ситуація вийшла з - під контролю та може стати причиною завдання шкоди здоров’ю або життю вихованця (критичні ситуації). У звичайній ситуації педагог має приймати рішення виважено, скористатися паузою, проаналізувати власні емоції.

Другий етап - з’ясування причин виникнення ситуації. Педагог аналізує мотиви вчинку учня. Це необхідно зробити з огляду на можливість його адекватного оцінювання, на противагу необґрунтованим діям педагога, спрямованих на оцінку не вчинка, а особистості дитини загалом. Важливість з’ясування причини полягає у залежності засобу педагогічного впливу саме від причини вчинка та необхідності здійснення індивідуального підходу.

Третій етап - усвідомлення очікуваного результату педагогічного впливу та вибір оптимального способу його застосування. З метою запобігання помилкам або негативізму поведінки учнів вчитель має передбачити результати свого педагогічного впливу.

Четвертий етап - власне педагогічні дії. Успіх цього етапу та розв’язання педагогічної ситуації загалом залежить від того, наскільки правильно педагог діяв на попередніх етапах (визначав мотиви вчинку, виховну мету свого впливу та

власне засоби впливу). Студенти мають усвідомити, що педагог відповідальний за віддаленість наслідків свого впливу, розуміти, що він працює на те, якою дитина буде завтра.

П’ятий етап - аналіз результатів педагогічної діяльності та оцінювання її ефективності. Вона вимагає рефлексії задля запобігання можливим педагогічним помилкам у майбутньому.

Закріплення набутих у процесі розв’язання педагогічної ситуації знань забезпечується шляхом відповіді студентів на запитання "Як вчинити, якщо результати не виправдали очікувань?" та за допомогою самостійного вирішення студентами педагогічних ситуацій на основі алгоритму.

З метою ініціювання усвідомлення студентами власного професійного ідеалу їм було запропоновано написати міні - твори на тему "Яким я буду вчителем". у результаті було виокремлено три вихідні положення, за якими студенти проектували свій майбутній образ педагога:

1. Наслідування улюбленого вчителя
2. Прагнення бути схожим на викладача ВНЗ

Важливим моментом у ході виконання цієї роботи було налагодження взаємоповаги у поєднанні з вимогливістю до студентів, недопущення панібратства та зневажливого ставлення. Однією з претензій студентів до навчально-виховного процесу і викладачів була саме неповага, відверте нехтування індивідуальністю, минулим досвідом.

Здатність адекватно оцінити свої знання та вміння та із врахуванням цього працювати над розвитком свого професійного потенціалу - одна з головних рис майбутнього вчителя початкової школи. Прийом самооцінки свого домашнього завдання використовували ще у школі, тому застосування його не спричинило непорозумінь. Це навпаки сприяло створенню атмосфери взаємодовіри.

Студентів попросили підняти руки як стверджувальну відповідь на запитання типу "А Ваш вчитель застосовував такий метод?", " А під час Вашої

практики у школі траплялися такі труднощі?". Студенти позитивно оцінили такий спосіб залучення їх до спілкування у процесі навчання.

Позитивні емоції, які переважали у студентів, підсилювали мотивацію до навчання та ініціювали очікування застосування набутих знань у власній практичній діяльності.

ІІ етап - професійно-педагогічного проектування та самовизначення (ІІ - ІІІ курси)

На цьому етапі основним завданням було збагачення педагогічних знань та вмінь студентів задля формування свідомого ставлення до своїх можливостей щодо соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями. Важливим показником професійно - педагогічного інтересу у цей період є позитивні емоції від перших спроб навчально-виховної роботи та очікування успіху.

Формування позитивного ставлення студентів до організаційної соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями на цьому етапі здійснювалося у процесі навчально-пізнавальної (лекційні, семінарські, практичні заняття) та навчально-практичної діяльності (педагогічна практика). Важливу роль при цьому відігравало розв’язання педагогічних задач, що запобігало виникненню ускладнень та втрати через це інтересу до педагогічної діяльності під час практики у школі та дитячому оздоровчому таборі.

У процесі навчальної діяльності, яка є провідною для студентів, вимагає застосування комплексних методів, що дають змогу формувати навички професійної діяльності у рамках їх навчання у ВНЗ.

Вивчаючи курси педагогіки та психології, студенти опановують теорію і технології виховання та навчання. З метою поліпшення підготовки майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями під час педагогічної практики було використано вправи для розвитку навичок міжособистісного спілкування.

Розв’язання педагогічних задач активізувало пізнавальну діяльність у контексті майбутньої професії, стимулювало як інтерес до предмета, що

вивчається, так і професійно-пізнавальний інтерес до організації навчально-виховної роботи з учнями.

Студенти висловили побажання щодо вдосконалення методики проведення занять: розширення практики виступів студентів перед широкою аудиторією, що, на їхню думку, сприяло подоланню ніяковості, страху перед публічними виступами.

Важливим моментом була організація умов, у яких студент має мислити та діяти як вчитель, що стало можливим лише завдяки включенню у навчально-виховний процес різноманітних педагогічних ігор.

Атмосфера практичної колективної діяльності, яку створює гра, вимагала педагогічної творчості. Студенти, які систематично брали активну участь у ділових іграх, виявили бажання застосувати під час практики педагогічні рішення, знайдені в процесі гри.

Також було проведено конкурси методичних розроблень, конспектів уроку, наочності. Зокрема, 63 % студентів вказали в підсумкових аналітичних звітах з педагогічної практики, що попередня робота над засвоєнням педагогічних знань на рівні творчого використання допомогла їм подолати труднощі, які виникали у процесі роботи з учнівським колективом.

ІІІ етап - рефлексивний (IV курс)

Студенти IV курсу вивчили курс педагогіки та продовжують вивчати методики та основи педагогічної майстерності. У майбутніх вчителів початкової школи вже є певний обсяг теоретичних знань та практичних умінь щодо специфіки здійснення педагогічної діяльності, а також деякий досвід власної вчительської діяльності під час проходження педагогічної практики. Це час осмислення та аналізу набутого на попередніх етапах професійної підготовки пізнавального та практичного досвіду, про що вони знають не з навчальних посібників.

На цьому етапі формування професійно-пізнавального інтересу до організації навчально-виховної роботи з учнями слід було забезпечити студентам можливості для самоаналізу рівня педагогічних знань та умінь, а також

задоволеності вибором власної професії. Студенти схвально сприйняли запропоновані творчі завдання, педагогічні олімпіади, вікторини, конкурси. 70 % студентів виявили бажання регулярно брати участь у таких заходах і надалі, а 37 % запропонували свою допомогу у їх проведенні зі студентами молодших курсів. Особливий інтерес викликало залучення студентів до науково - дослідних лабораторій, спостереження роботи майстер - класів та педагогічних панорам педагогів-новаторів, написання творчих робіт, конкурси педагогічної майстерності.

Здійснення даного виду роботи має носити не епізодичний, а системний характер та має орієнтуватися на інтереси студентів, спрямовувати їх на розв’язання актуальних проблем педагогічної теорії та практики. Як засвідчив аналіз результатів, необхідною умовою розвитку професійно-пізнавального інтересу до навчально-виховної роботи з учнями на рефлексивному етапі є залучення студентів до навчально-професійного діалогу, для якого характерними є проблемність, наявність ситуації творчого пошуку, взаєморозуміння між учасниками, повага до думок іншого, що вимагає певної децентрації. Навчально-професійний діалог стимулював самостійність мислення, створював простір для спілкування, активізував застосування відповідної системи знань. Інший прийом - пропозиція подумати та відповісти на запитання за деякий час на семінарському занятті. Наприклад, студентам було запропоновано обміркувати та висловити свою думку з приводу такого висловлювання " Вчитель у педагогічному процесі - це театр одного актора". Дискусія з цього приводу переконала у тому, що студенти не лише на теоретичному рівні, а й практично опанували ідею суб’єкт-суб’єктних відносин у ході здійснення навчально-виховного процесу.

Як і на попередньому етапі, так і зі студентами IV курсу для формування професійно - пізнавального інтересу майбутніх вчителів підготовленості до соціальної адаптації з учнями молодшого шкільного віку дієвими виявилися контекстні методи роботи у малих групах, моделювання ситуацій, що стимулюють рефлексивну активність, "мозковий штурм", що передбачає виявлення ідей для обговорення в ході проведення дискусії. Ролі у дискусійній

групі були розподілені заздалегідь: "ведучий " організовував роботу, обговорення проблеми; " аналітик " ставив запитання, піддавав сумніву ідеї; " протоколіст " фіксував перебіг дискусії, інформував про підсумки роботи; " спостерігач " оцінював участь кожного в обговоренні проблеми. У ситуаційній грі, що має ключовим елементом ситуацію (конкретний епізод, реальні події, модель професійної діяльності), яка подається в різноманітних варіантах: скороченому, розгорнутому, у відеозаписі, як випадок з практики тощо.

Не менш значимий ефект мали рольові ігри, що передбачали наявність різноманітних ролей та багатьох шляхів визначення педагогічних завдань, самостійності в ігровій поведінці, створення певного ігрового простору. Актуалізації рефлексивних здібностей студентів сприяла невимушена організація партнерських відносин, емоційно - привабливі рольові позиції, розроблення варіантів розвитку подій, обговорення результатів. Зміна ігрової та неігрової поведінки закріплювала у студентів здатність до рефлексії.

IV етап - ціннісно-коригувальний (V курс)

Завершальний етап навчання у ВНЗ пов’язаний із розвитком професійно-пізнавального інтересу як сталого ціннісного ставлення до здійснення педагогічної діяльності. доцільним виявився метод оцінювання студентами наукових доробків викладачів та однокурсників, участь у роботі науково - дослідних лабораторій, поглиблення практики виступів перед аудиторією. Для формування професійно - пізнавального інтересу майбутніх вчителів початкової школи до роботи з учнями використовувалися дискусії, участь у роботі " Педагогічної вітальні " для вчителів - практиків, учнів та їх батьків.

З метою подальшого розвитку комунікативних умінь студентів широко застосовувалися дискусії. Цей метод сприяє активізації пізнавальної активності, навчає партнерській взаємодії як з одногрупниками. Так і з викладачами. Застосування дискусій стимулювало ініціативу та продуктивний обмін ідеями, сприяло розвитку рефлексії та педагогічного мислення. Як зазначали студенти, участь у таких заходах спонукала їх до пошуку ефективної аргументації та різних способів вираження власних думок, сприяла толерантному ставленню до різних

точок зору, вчила, як поглиблено працювати над змістом проблеми. Було застосовано різноманітні види дискусій, серед яких найцікавішими та найефективнішими для студентів виявилися: засідання експертної групи, симпозіум, круглий стіл, дебати.

З метою стимулювання пізнавальної активності студентів й актуалізації педагогічної рефлексії було застосовано технологію розвитку критичного мислення за трьома етапами: *виклик - осмислення - рефлексія,* кожен з яких відігравав свою роль. Для прикладу, виклик актуалізував знання й допомагав провести їх " інвентаризацію "; стимулював інтерес до проблеми, викликав потребу в нових знаннях, налаштовував на продуктивну роботу. Стадії рефлексії було надано особливого значення, оскільки вона забезпечує цілісне осмислення й узагальнення отриманої інформації, сприяє глибокій аналітичній роботі. Тому було створено особливі умови для аналізу (груповий мозковий штурм, робота в малих групах тощо). На цьому етапі відбувалося переосмислення не лише матеріалу, а й узагальнення цілісного досвіду.

Для розвитку критичного мислення були забезпечені активність учасників. Усвідомлення ними цінності кожної особистості, організація роботи в групах, розвиток навичок культури спілкування, застосування різноманітних інструментів самоосвіти особистості, наближення змісту навчального процесу до реальних життєвих ситуацій.

Із застосуванням технології розвитку критичного мислення було створено спеціальні умови для стимуляції пізнавального інтересу учасників, прагнення їх висловити свою власну точку зору, спілкуватися. Особливу увагу ми приділяли розвитку вміння аргументувати та відстоювати свою точку зору, сприймати позицію опонента, що сприяє критичному осмисленню обговорених проблем, розвитку соціальних цінностей. Використовувався прийом "суцвіття". У центрі сторінки студенти записували ключове слово, що відображало суть проблеми. Далі кілька хвилин поспіль записували слова - асоціації, що створювало певне поле смислів. Педагог пропонував співвіднести поняття і відобразити на аркуші ті, що означали напрями - найближчі за значенням поняття, які розміщали

навколо ключового слова. Далі йшов процес виділення слів, котрі розшифровують, доповнюють категорії " супутників", тобто " навішувалися грона " смислів із вирізненням взаємозв’язків. Таким чином створювався підсумковий кластер, що являв собою смислову карту змісту проблеми. Застосування цього прийому вчило майбутніх вчителів початкової школи вирізняти ключові поняття - " згустки сенсів", графічно перетворювати матеріал. Він формує вміння систематизувати та класифікувати інформацію, розвивати здібність знаходити відповідні слова. Прийом маркера використовувався як завершення діалогу, коли кожен учасник формулював підсумкову репліку, яку він вважав за потрібне висловити в ході підбиття підсумків. Спираючись на відоме у психології явище гештальту, цей прийом сприяв реалізації психологічної потреби змістово підсумувати діалог. Позитивно спрацьовував також прийом вирізнення питання, яке залишилося нерозв’язаним після обговорення, і думку, з якою студент не згоден. Таким чином виникало підсумкове змістове поле, висновки із заняття.

Ці прийоми сприяли виробленню у студентів вміння осмислювати зміст діалогу, а викладачеві надавали зворотню інформацію експрес, що становила підґрунтя експрес - діагностики наявних знань кожного учасника.

У розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів початкової школи значну роль відігравали особистісно зорієнтовані методи, що мають діалогічну основу та створюють простір педагогічних цінностей, зокрема змістотворчий мотиваційний діалог, який сприяв формуванню досвіду осмислення цінностей педагогічної діяльності ("Обрії педагогічного успіху", "Чи легко бути щасливим у вчительській професії?").

Для розвитку взаємодії з викладачем були використані лекції для студентів перших курсів, тощо. Враховуючи слушні побажання студентів щодо посилення мовленнєвої практики з метою подолання ніяковості та побоювання публічних виступів, було поглиблено практику виступів студентів перед широкою аудиторією. Створені педагогічні умови забезпечили органічний перехід від теорії до практики, здійснили позитивний вплив на формування у майбутніх

вчителів початкової школи професійно-пізнавального інтересу до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі магістерського дослідження була визначена структура готовності майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями. Дана структура була розглянута як сукупність когнітивного, мотиваційно-ціннісного, операційно - змістового, рефлексивно-оцінного компонентів, які взаємопов’язані та взаємообумовлені між

собою. Також було виокремлено критерії, показники готовності майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями та рівні сформованості цієї готовності: (низький), (середній), (високий). Насамкінець було виокремлено педагогічні умови ефективної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до здійснення діяльності, що є предметом даного дослідження.

Вивчення стану підготовки майбутнього вчителя початкової школи до осоціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями молодшого шкільного віку у вищих педагогічних навчальних закладах виявило, рівень готовності до навчально-виховної роботи з учнями серед студентів складав 54 %,високий рівень показало 26 %, і середній рівень виявило 20 % студентів вищого навчального закладу. Проведено практичне заняття на тему "Основні засади соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями молодшого шкільного віку".

Формувальний експеримент встановив, що на незначну кількість збільшилися показники когнітивного та мотиваційного компонентів у експериментальної групи, зросла кількість студентів із високим та середнім рівнем готовності до навчально-виховної роботи з учнями молодшого шкільного віку.

ВИСНОВКИ

Аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної літератури засвідчив посилення вимог до професійної, особистісно-орієнтованої діяльності вчителя початкової школи. Так, сучасний педагог повинен вміти організовувати навчально-виховний процес у школі таким чином, щоб належна увага приділялася формуванню особистісного " Я " кожного учня і паралельно з цим розвивалася система спільної колективної діяльності учнів класного та шкільного колективів. Вся система навчання та виховання повинна бути спрямована виключно на учня, на розвиток його індивідуальності як у системі колективних стосунків, так і під час проведення індивідуальної навченої та виховної роботи. Підготовку майбутнього вчителя початкової до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями молодшого шкільного віку варто розуміти як професійно - особистісне утворення, яке в майбутньому уможливлює ефективність індивідуального розвитку молодших школярів і забезпечується єдністю компонентів фахової підготовки. З точки зору сучасної вітчизняної психологічної науки особистісно-орієнтована модель освіти характеризується відсутністю цілісної теоретичної бази. Також, незважаючи на інтенсифікацію досліджень у галузі підготовки педагогічних кадрів та впровадження ідей гуманістичної освітньої парадигми у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів, питання підготовки майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями ще не стали предметом спеціального вивчення науковцями.

На констатувальному етапі магістерського дослідження була визначена структура готовності майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями. яку було розглянуто як сукупність когнітивного, мотиваційно-ціннісного, операційно-змістового, рефлексивно-оцінного компонентів, які взаємопов’язані та взаємообумовлені між собою. Також було виокремлено критерії, показники готовності майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями. та виокремлено рівні її сформованості:(низький), (середній), (високий).

Вивчення у вищих педагогічних навчальних закладах реального стану підготовки майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями виявило, що у 54 % студентів переважав високий їх готовності до здійснення даної діяльності. Більшість студентів будують стосунки з учнями із суб'єкт-об'єктним характером. Середній рівень виявило 26 %, і низький рівень показало 20 % опитаних.

На основі проведеного теоретичного аналізу та результатів костатувального експерименту були виокремлені такі педагогічні умови ефективної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до діяльності, що досліджується:

- Ціннісно-смислова спрямованість студентів на забезпечення особистісно орієнтованої навчально-виховної діяльності з учнями молодшого шкільного віку
- Поетапність процесу підготовки до здійснення особистісно орієнтованої навчально-виховної діяльності з учнями молодшого шкільного віку
- Активізація науково - дослідницької діяльності студентів
- Залучення майбутнього вчителя початкової школи до здійснення особистісно орієнтованої навчально-виховної роботи з учнями у процесі проходження різних видів педагогічної практики

У досліджені визначена організаційно - педагогічна модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування соціального досвіду молодших школярів, яка включає такі структурні елементи:

- Етапи
- Методичні прийоми
- Організаційні форми підготовки
- Компоненти підготовки
- Педагогічні умови

Розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено форми та методи підготовки майбутнього вчителя початкової школи до їсоціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями молодшого шкільного віку в основу яких покладено використання комплексів способів та

засобів організації навчально-виховної роботи з учнями молодшого шкільного віку під час практичного заняття "Основні засади організації навчально-виховної роботи з учнями молодшого шкільного віку. Методику проведення експериментального навчання студентів здійснювали за етапами, на кожному з яких розв’язували встановлене коло завдань, спрямованих на формування позитивно - діяльнісного ставлення до означеної сфери професійної діяльності, відбувалося опанування системою загальнопедагогічних, конкретно методичних та узагальнено методичних знань та умінь, залучення майбутнього вчителя до вивчення засад організації навчально-виховної роботи з учнями.

Внаслідок здійснення експерименту встановлено, що впровадження моделі підготовки майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями молодшого шкільного віку сприяло підвищенню рівня готовності студентів експериментальних груп до досліджуваної діяльності.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів підготовки майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями молодшого шкільного віку і не претендує на всебічне розкриття означеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання розроблення шляхів використання інтерактивних технологій у підготовці майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями молодшого шкільного віку та визначення педагогічних умов їх впровадження у вищих педагогічних навчальних закладах. Таким чином, розглянуто теоретичні положення щодо підготовки майбутнього вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями молодшого шкільного віку, розроблено та обґрунтовано до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями молодшого шкільного віку; обґрунтовано педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх фахівців до досліджуваної діяльності; розроблена та експериментально перевірена модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до учнями молодшого шкільного віку; розроблена та експериментально перевірена модель підготовки майбутнього

вчителя початкової школи до соціальної адапатації у навчально-виховній роботі з учнями молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агафонова І.Н. Психологічна готовність до школи в контексті проблеми адаптації «Початкова школа». – 2000. – № 1. – С. 61-63.
2. Александровский Ю.А. Состояния психической дезадаптации и их компенсация. – М., 2001. – 272 с.
3. Агапова Т.П. Педагогічний експеримент: Навчальний посібник для студентів педагогічних вузів / Під ред. Євдокимова В.І., Агапова Т.П. - К.: Знання, 2001. - 148 с.
4. Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности // Вопросы психологии. – 2000. – № 1. – С. 73-75.
5. Бех І. Особистісно-орієнтоване виховання: шляхи реалізації // Рідна школа. – 2000. – №1. – С. 10-13.
6. Боделан О.Р. Дослідження особливостей психологічної адаптації дітей до школи та умов її забезпечення // Наука і освіта. – Одеса, 2000. – № 4. – С. 44-46.
7. В.І. Бондаря. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010100 "Початкове навчання" / за заг. ред.. - К., 2006. - 140 с.
8. Большакова І. Проблеми психологічної готовності дитини до школи// Початкова школа. – К.: Преса України., 2005. – №4. – С. 4-7.
9. Бочелюк В.Й. Психологічна готовність вчителя до особистісно-орієнтованого навчання: Дис. канд. психолог. наук: 19.00.07. - к., 1998
10. Бугрименко Е.А., Цукерман Г.А. Шкільні труднощі благополучних дітей. – М., 2002. – 189 с.
11. Вострокнутов Н. В. Школьная дезадаптация: ключевые проблемы диагностики и реабилитации // Школьная дезадаптация. Эмоциональные и стрессовые расстройства у детей и подростков. – М., 1995. – С. 8-11.
12. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 479 с.

13. Гайдай І. Підготовка учителів початкових класів до роботи з учнями, лкі мають труднощі у навчанні / І.В. Гайдай // Вища школа: удосконалення якості підготовки фахівців: зб. матеріалів Міжнар. науково-практ. конф. (16-17 квітня, м. Черкаси). - Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2009. - С.154-156.
14. Гуменникова Т.Р. Деякі аспекти технологічного забезпечення вузівської підготовки фахівця як вихователя \ Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми \\ Зб. наук. пр. - Ч. - 2 \ Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. - Київ - Вінниця: ДОВ Вінниця. 2002. - С.211 - 215
15. Дубогій О. Готовність до навчання та підтримка гармонійного розвитку дитини у молодшій школі // Основи здоров’я та фізична культура. – 2006. – №11. – С. 7-8.
16. Заваденко Н.Н. и др. Школьная дезадаптация: психоневрологическое и нейропсихологическое исследование // Вопросы психологии. – 2000. – №4. – С.21.
17. аг. ред.І.А. Зязюна. - К.: Наук. думка, 2003. - 262 с. - Бібліогр.: с.252 - 263.
18. Ілляшенко Т.Д. Чому їм важко вчитися? Діагностика і корекція труднощів у навчанні молодших школярів. – К.: «Початкова школа», 2003. – С. 125-130.
19. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). – К.: Стилос, 2000. – 336 с.
20. Кононко О.Л. Шкільна адаптація та психологічний вік // Початкова школа. – 2002. – №4. – С. 5-7.
21. Коробко С.Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 416 с.
22. Коджеспирова Г. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений [Текст] / Г.М. Коджеспирова, А.Ю. Коджеспиров. - М.: Академия, 2005. - 176 с.
23. Люблинская А.А. Учителю о психологии младшего школьника. – М., 1997. – 278 с.

24. Литвиненко С. Соціально-педагогічна підготовка майбутнього вчителя [Текст] / С.А. Литвиненко. - Рівне: РДГУ, 2004. - 302 с.
25. Луговий В.О. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку \ В.О. Луговий; за ред. .О.Г. Мороза. - К.: МАУП, 1994. - 196 с.
26. Мірошніченко О.В. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження дидактичних технологій у початковій школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 " Теорія та методика професійної освіти " \ О.В. Мірошніченко. - Одеса, 2009. - 20 с.
27. Орлов В.Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: монографія \ В.Ф. Орлов; за заг. ред.І.А. Зязюна. - К.: Наук. думка, 2003. - 262 с. - Бібліогр.: с.252 - 263.
28. Петровский В.А. Психология неадаптивной активности. - М.: Изд-во Рос. Открытого ун-та ТОО "Горбунок", 1992. - 224 с.
29. Проскура О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. – К., 1996. – 265с.
30. Реан А.А. К проблеме социальной адаптации личности // Вестник СПбГУ, вып.3. – 1995. – №20. – С. 74-79.
31. Сапоровская М.В. Дезадаптация первоклассников, причины, показатели и формы проявления // Феномены личности и группы в изменяющемся мире. Мат. научн.-практ. конф / Отв. ред. Н.П.Фетискин, В.В. Чекмарёв. – Кострома: КГПУ, 1998. – Т. 2. – С. 36-38.
32. Сагарда В.В. Концепція цілісної методичної системи підготовки педагогів в умовах університетської освіти \\ Вища і середня педагогічна освіта: Респ. наук. - метод. зб. - К., 1993. - Вип.16. - С.16 - 21
33. Сметанський М. Шляхи вдосконалення педагогічної підготовки майбутніх учителів \\ Шлях освіти. - 2002. - № 4 - С.36 - 39.
34. Сухомлинський В.А. О воспитании \ В.А. Сухомлинський. - М., 1973. - Т.4. - 477 с.
35. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. – М.: МГУ, 1975. –

343 с.

36. Троцко Г. Теоретичні питання формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя [Текст] / Г.В. Троцко // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002: Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. - Ч.1. - Харків: ОВС, 2002. - С. 200-209.
37. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості вчителів і учнів. – Т Хомич Л.О. Професійна підготовка вчителя початкових класів К." Магістр - S", 1998. - 200 с.
38. Чернега Н.Л. Технологія особистісно-орієнтованого навчання \ Н.Л. Чернего \\ Рідна школа. 2001. - № 9. - С.13 - 17.
39. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: Навчально-методичний посібник. – К.: Вища школа, 2002. – 215 с.
40.
41. Якиманская И. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И.С. Якиманская. - М.: Педагогика, 1996. - 242 с.